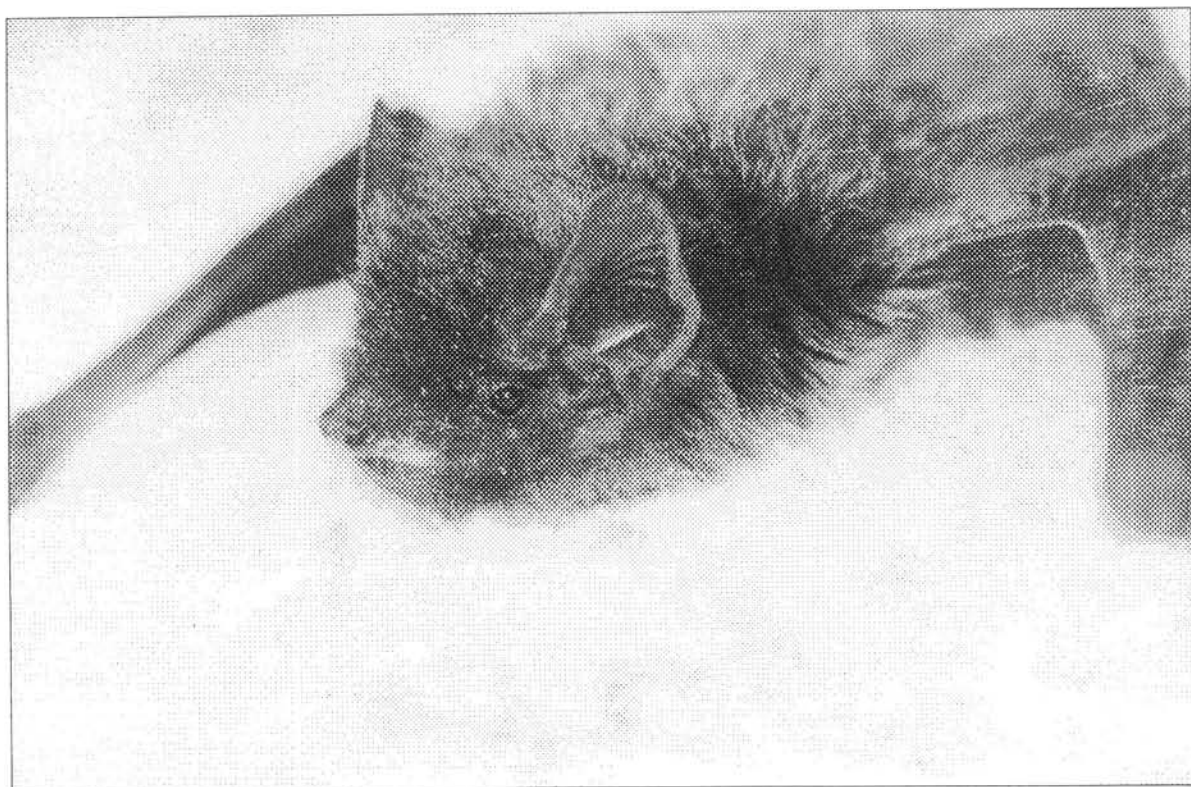

Vleermuiswerkgroep VZZ

Nieuwsbrief

Nr. 36
Jaargang 13
Nummer 1

VLEN-Nieuwsbrief

De Nieuwsbrief is een uitgave van de Vleermuiswerkgroep Nederland en verschijnt 3x per jaar.

ISSN 0928-3587

hoofredactie: Bart Noort, Anton van Meurs en Rudy van der Kuil

Aan dit nummer hebben meegewerkt: Stephane Aulagnier, Nizanne Kruithof

Redactieadres:
Rudy v.d. Kuil
J. van Offwegelaan 74
2282 HS Rijswijk
vlennieuwsbrief@vzz.nl

De redactie houdt zich niet verantwoordelijk voor de inhoud van de artikelen. Wel houdt de redactie zich het recht voor artikelen in te korten, en voor personen of groepen kwetsende artikelen niet te plaatsen.

Druk: Paverds Print Shop, Velp.

U kunt abonnee worden door fl 15,- over te maken op:

giro 6236600

**Vleermuiswerkgroep Nederland
Leeuwarden**

*Subscribing to the Newsletter from
abroad: see rearpage for further details.*

Adreswijzigingen NIET via de VZZ, maar uitsluitend richten aan:
J. Slager
George Emmersonstrjitte 59
9088 BG Wirdum
E-mail: slager@wxs.nl

Foto voorpagina: Anne Jifke Haarsma, dwergvleermuis

2	Inhoud
3	Redactioneel
3	Laatvlieger weer overwinterend onder dak <ul style="list-style-type: none"> • Jan van de Nieuwenhuisen
4	Pygmaeus dwergvleermuis <ul style="list-style-type: none"> • Anne Jifke Haarsma
5	Vleermuiswerkgroep defensieterreinen <ul style="list-style-type: none"> • Fons Bongers
7	Franjestaartcongres in Gera, Duitsland <ul style="list-style-type: none"> • Gerben Achterkamp
8	Jaarverslag VLEGEL <ul style="list-style-type: none"> • Gerhard Glas
9	Activiteiten Zuid-Holland <ul style="list-style-type: none"> • Rudy van der Kuil
10	Jaarverslag Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant <ul style="list-style-type: none"> • Erik Korsten
11	Jaarverslag 2000 "Ferban foar oare bisten" van de Fryske Feriening foar Fjildbiology <ul style="list-style-type: none"> • M. Zijlstra
12	Ready for take-off? <ul style="list-style-type: none"> • Jan Kluskens
13	Zoogdieropvang Stichting Damland <ul style="list-style-type: none"> • Petra Vlaming
14	Eksters belagen dwergvleermuis <ul style="list-style-type: none"> • Rob Vermeulen
14	Waarnemingen tweekleurige vleermuis <i>Vespertilio murinus</i> in de herfst en winter 2000-2001 <ul style="list-style-type: none"> • Floor van der Vliet
15	Bestemming eigen vermogen Stichting vleermuisbureau
16	www.vleermuis.net <ul style="list-style-type: none"> • Erik Korsten / Mieuw van Diedenhoven
17	Vale Vleermuis in Den Haag <ul style="list-style-type: none"> • Rudy van der Kuil/ Anne-Jifke Haarsma /Janco van Beek
18	Een eerste jaar ervaringen met vleermuiskasten bij 's Her togenbosch <ul style="list-style-type: none"> • Peter Twisk.
20	Kraamkolonies van watervleermuis en rosse vleermuis in één spechtengat <ul style="list-style-type: none"> • Erik Korsten
20	Franjestaarten vast aan vliegervangers <ul style="list-style-type: none"> • Daniël Tuitert
21	IKL Limburg wint prijs met klachtenproject <ul style="list-style-type: none"> • Gerhard Glas
21	Vroege vleermuizen <ul style="list-style-type: none"> • Anne Jifke Haarsma
22	Zoogdierdatabank: blijf waarnemingen verzamelen! <ul style="list-style-type: none"> • Dennis Wansink / Maurice La Haye
22	Vleermuizen op het net <ul style="list-style-type: none"> • René Jansen
23	Kerkzolderonderzoek, helemaal zo gek nog niet! <ul style="list-style-type: none"> • René Janssen
25	Agenda Vleermuisconferenties <ul style="list-style-type: none"> • Peter Lina
26	Kort Nieuws
27	Chyoptocrypto <ul style="list-style-type: none"> • Erik Korsten

Redactiteiten

De afgelopen jaren is er erg getwijfeld aan het feit of de nieuwsbrief nog bestaansrecht zou hebben, dit vooral omdat na het atlasproject geen groot project meer voorhanden was welke als trekker zou kunnen functioneren.

Zelf zijn wij altijd van mening gebleven dat er behoefte is blijven bestaan aan iets als een vleermuisnieuwsbrief. Zo bleek dat ondanks het onregelmatige en te weinig verschijnen van de nieuwsbrief de afgelopen jaren onze abonnees ons trouw zijn gebleven. Er is dus behoefte aan een landelijk overzicht van alle vleermuisnieuws.

Ook de redactie is deze mening toegedaan, er valt veel te leren van de wijze waarop andere werkgroepen functioneren en zaken aanpakken. En ook is er uit het buitenland informatie te halen die voor Nederland van belang kan zijn. Zo is in deze nieuwsbrief een vertaling te lezen van Daniel Tuitert over Franjestaarten, een artikel dat voor velen een nieuwe kijk zal geven op onze franjestaarten, precies waar de nieuwsbrief voor bedoeld is.

Het VLEN bestuur heeft tijdens de laatste bestuursvergadering afgesproken dat de nieuwsbrief dit jaar gratis is. Dit als compensatie voor de jaren dat er wel betaald is maar er niet voldoende nieuwsbrieven zijn verschenen.

De betaling van het abonnement was altijd achteraf, aan het eind van het jaar. Dit willen we met ingang van het komende jaar ook wijzigen door dit naar het begin van het jaar te verplaatsen.

Verder zal het laatste nummer van dit jaar een speciaal nummer worden, omdat dit nummer zal worden toegezonden aan alle leden van alle vleermuiswerkgroepen in Nederland en België. Een stukje promotie van onze kant.

Wij als redactie hopen op vele reacties van jullie kant, laten we elkaar weer eens lekker besmetten met het vleermuisvirus. Het succes van de nieuwsbrief is mede afhankelijk van jullie inzet, laat weten wat jullie van onze inzet vinden, wat jullie missen, of graag zouden willen zien. Stuur jullie reacties naar het postadres van de redactie of gewoon naar ons emailadres:

vlennieuwsbrief@vzz.nl

De redactie

Laatvlieger overwinterend onder dak

Op 27 oktober 2000 werd er bij mij melding gemaakt van een vleermuis die in de woonkamer van een woning in Best in de gordijnen hing. Als meldpunt voor overlast van deze dieren ga je er dan heen en aangezien we in de zomer met de detector in de buurt van hetzelfde adres al laatvliegers hadden gehoord was ik benieuwd welke vleermuissoort het zou zijn.

Daar aangekomen bleek dat de eigenaar inmiddels de gordijnen eraf had gehaald en buiten uitgeklopt. Zodoende lag het dier op het gazon en het was inderdaad een laatvlieger.

Dit dier was waarschijnlijk wegens de vrij zachte temperatuur wakker geworden en in huis terechtgekomen. Ik heb het dier mee naar huis genomen en bij mij in een koude berging aan de muur gehangen. Hij of zij ging opnieuw in winterslaap.

Op 3 januari 2001 kwam er weer een melding van hetzelfde adres, nu bleek dat er op de binnenplaats een dood dier lag, ook dit was een laatvlieger. Deze tweede vondst in de winter op hetzelfde adres deed mij vermoeden dat er mogelijk meer laatvliegers in dat huis overwinteren. Ik heb toen een ladder gehaald en bij de schoorsteen een paar pannen eraf gehaald en mijn vermoeden werd bevestigd: er hing daar een zestal laatvliegers in de spouw.

Ik kreeg toen het idee het exemplaar dat ik thuis in winterslaap had hangen bij de laatvliegers in de spouw te plaatsen. Ik heb het dier thuis opgehaald (door het vervoer was hij weer wat in beweging gekomen), voorzichtig in mijn hand gepakt en vlakbij de andere 6 exemplaren tegen de muur gehouden. Even daarna had het dier zich aan de muur vast gegrepen en kon ik mijn hand weer wegnemen. Ik heb nog even gekeken naar de reactie van het dier. Het kroop langzaam tegen de andere 6 aan. Na een uurtje nogmaals gekeken en alle 7 dieren waren nog bij elkaar. Gauw de pannen er weer op. Ik hoop dat ze straks weer rondvliegen zodat we het totale aantal kunnen tellen als ze na de winterslaap weer uitvliegen. De eigenaren van de woning vinden het goed als we op deze manier jaarlijks controleren hoeveel laatvliegers er in hun spouw overwinteren.

Voor mij was het de eerste keer dat ik ontdekte dat deze soort in de spouw van een woning overwinterde; alweer een beetje wijzer geworden over het gedrag van deze soort, al blijven er nog vele vragen open staan over de verborgen verblijfplaatsen van deze dieren.

Jan van de Nieuwenhuisen, Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant

Pygmaeus dwergvleermuis (Leach, 1825)

Pas geleden is er een nieuwe vleermuissoort ontdekt, en nog wel een tweede gewone dwergvleermuis. De in Nederland meest algemene vleermuissoort die elke avond langs ieders tuin, balkon of slaapkamerraam vliegt. De Pygmaeus dwergvleermuis lijkt zo erg op de gewone dwergvleermuis dat deze lange tijd voor de een gewone dwergvleermuis is gehouden. Totdat men eens wat beter naar het DNA van de dwergvleermuis ging kijken...

Al sinds de uitvinding van de batdetector, in de jaren 80, viel het een paar mensen op dat een dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*, (Schreber 1774)) niet altijd op dezelfde frequentie te horen was. In sommige streken, vooral in de meer noordelijk gelegen streken, zoals Scandinavië en Engeland, werden dwergvleermuizen gehoord die echolotatie geluiden maakten die veel hoger waren dan de normale dwerg. Na wat nauwkeurig analyseren van opgenomen geluiden bleek het daadwerkelijk om twee verschillende "geluidstypen" te gaan. Het ene type had een geluid met een piekfrequentie tussen 41 en 49 kHz (de gewone dwergvleermuis), de ander tussen de 52 en de 59 (ook wel bekend onder de naam 55 kHz dwergvleermuis). Het ging hier dus, dacht men, om een variatie van de dwergvleermuis. Qua uiterlijk lijken de twee erg op elkaar. Een hoop mensen hebben geprobeerd om duidelijke uiterlijke kenmerken te zoeken waarmee de twee variaties van elkaar te onderscheiden zijn. Maar dat lukte niet zo goed, totdat men in de jaren 90 met DNA ging knutselen. Toen bleek dat er duidelijke DNA verschillen zijn tussen de soorten. Dat wil zeggen, twee aparte soorten in plaats van een variatie! De nieuwe soort voldoet het best aan de beschrijving die Leach in het verleden aan een dwergvleermuis heeft gegeven, vandaar dat de geluidvariatie al gauw omgedoopt is tot *Pipistrellus pygmaeus*, (Leach, 1825).

Tot op heden is er helaas weinig bekend over de verspreiding van de pygmaeus dwergvleermuis in Nederland. Op enkele niet gecontroleerde waarnemingen na is de pygmaeus dwergvleermuis nog niet in Nederland waargenomen. In andere landen, o.a. België en Engeland, is deze soort al meerdere malen waargenomen en beschreven. Uit allerlei onderzoeken blijkt dat de pygmaeus dwergvleermuis een lichte voorkeur heeft voor wat "natter" habitat dan de gewone dwergvleermuis, dat wil zeggen meren, rivieren beekjes en dergelijke. Het is dan ook heel goed mogelijk dat deze soort in het waterrijke Nederland voorkomt! Neem dus al je "te hoge" dwergvleermuis waarnemingen dan ook op met een (het liefst digitale) recorder, zodat deze later

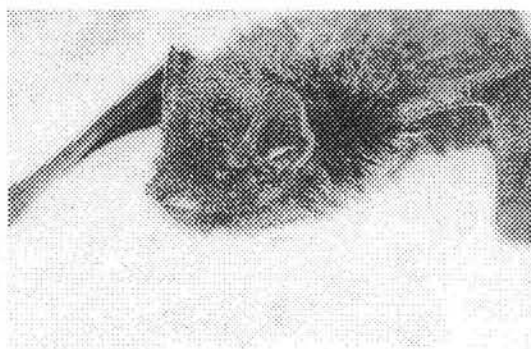
gecontroleerd kunnen worden. Een nieuwe verspreidings-stip is zo gemaakt!

Een andere manier om de verspreiding van de nieuwe vleermuissoort te bekijken is door de bestudering van collecties in musea. In deze collecties bevinden zich namelijk een groot aantal dwergvleermuizen die in de loop van de vorige eeuw verzameld en gedocumenteerd zijn. Aan de hand van dit materiaal is voor de meeste vleermuizen hun vroegere verspreiding te onderzoeken. De oude verspreiding kan als indicatie dienen hoe de huidige verspreiding eruit ziet. Bovendien kunnen veranderingen in de verspreiding worden bestudeerd.

Sinds de ontdekking van een geluidsvariatie is al veel onderzoek gedaan naar morfologische kenmerken waaraan de twee dwergvleermuizen te onderscheiden zijn. Dit is heel lastig, al zijn een aantal schedelkenmerken en bijvoorbeeld de lengte van de vingerkootjes redelijke kenmerken waarmee de twee soorten te onderscheiden zijn. Helaas zijn voor de meeste publicaties niet twee gelijke materialen gebruikt. De morfologische kenmerken zijn namelijk onderzocht aan de hand van levende exemplaren van pygmaeus dwergvleermuis en dode exemplaren van de gewone dwergvleermuis. Dit kan een vertekend beeld opleveren aangezien sommige kenmerken, zoals kleur en lengtemetingen van vingerkootjes veranderen door opslag in alcohol.

Toch ga ik binnenkort proberen om pygmaeus dwergvleermuizen te vinden in de museale collecties. Hiermee kan er opheldering verkregen worden over het al dan niet aanwezig zijn van pygmaeus dwergvleermuizen in vroeger tijden. In de collectie van dwergvleermuizen van Naturalis, een van de grootste in Nederland, staan ca 180 dieren die in de alcohol geconserveerd zijn. Ook zijn er nog ca. 100 dieren die als balg bewaard. In totaal dus bijna 300 dieren! Een eerste korte indruk van de aanwezige gebalgde dieren toont dat er een klein aantal dieren aanzienlijk kleiner is en een oranje gloed in de vachtkleur heeft. Al kan dit natuurlijk ook komen door verkleuring. Ik zal jullie op de hoogte houden van eventuele positieve vondsten!!

Anne - Jifke Haarsma

Dwergvleermuis spec, Anne Jifke Haarsma

Vleermuiswerkgroep defensierreinen

Activiteiten vanuit de VWG-DEF

In het jaar 2000 zijn vanuit de werkgroep de volgende activiteiten gestart:

De VWG-DEF is na een korte voorbereiding van start gegaan op 22 september 2000. De werkgroep heeft ten doel het onderzoek naar en bescherming van vleermuizen op defensierreinen te bevorderen. De werkwijze is vastgelegd in een werkdocument; belangrijkste punten hierin zijn dat de VWG-DEF zich richt op de bescherming van winteronderkomens, zomerverblijfplaatsen en habitat. Dit vindt voor een belangrijk deel plaats door het gelegenheid geven aan leden van provinciale vleermuiswerkgroepen voor onderzoek. Eigen activiteiten zijn bescherming, het mogelijk maken van onderzoek door derden en het vaststellen van natuurwaarden van defensierreinen.

De leden van de werkgroep zijn vertegenwoordigers vanuit de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen (vastgoedbeheerder en ingenieursbureau van Min-Def), en de vogelwachten van enkele vliegbases van de Koninklijke Luchtmacht en de Koninklijke Marine. Bovendien heeft namens de VLEN Peter Lina zitting.

De werkgroep is ingesteld na het signaal dat de betekenis van defensierreinen voor vleermuizen in Nederland groot was. Bovendien hebben defensierreinen in aanleg, om verschillende redenen, een grote potentie voor bescherming en onderzoek. Op de VLEN-dag, 4 november 2000 in Naturalis heb ik daar het een en ander over toegelicht.

Aan de VWG-DEF hebben de volgende zaken ten grondslag gelegen:

- Constatering dat defensie een bijzondere verantwoordelijkheid heeft in de bescherming van vleermuizen. Belangrijkste aanleiding daarvan was het gegeven dat ca. 15 - 20% van de vleermuizen tijdens de jaarlijkse landelijke wintertellingen tijdens de 90'er jaren werd aangetroffen op defensierreinen.

- Vleermuisbescherming is populair bij defensie. Het is bewonderingswaardig te zien dat de aanvaardbaarheid van de beestjes hoog is, ook zonder dat er sprake is van aanraking.

- Inschatting dat de kansen van versterking van de betekenis van defensierreinen als overwinteringsplaats, zomerverblijfplaatsen en habitat goed mogelijk is. Dit komt voort uit de bijzondere aard van (grotendeels buiten direct gebruik gestelde) ondergrondse bebouwde infrastructuur en forten. Bovendien liggen de objecten veelal in voor publiek afgesloten terreinen. Rust is hierdoor (bijna altijd) verzekerd. Ook de ligging ten opzichte van zomerhabitat (duinen, rivierengebied, grote bosgebieden) draagt bij.

- Het zoeken van samenwerking met de VLEN en provinciale werkgroepen.

De contacten met de VLEN zullen u onderhand wel duidelijk zijn. Deze hebben een goede start gemaakt met Peter Lina als deelnemer, de presentatie op de VLEN-dag en de samenwerking die er vanuit vele plaatsen in het land tot ontwikkeling heeft kunnen komen tussen regionale groenen bij Defensie en provinciale werkgroepen.

- Het onderzoeken of op defensierreinen onbekende, geschikte onderkomens aanwezig waren. Hiervoor zijn nog jaren nodig!

Deze activiteit heeft al diverse objecten opgeleverd, en na bezoek tijdens de inventarisatieperiode, ook overwinteraars. Het onderzoek naar potentiële en actuele onderkomens op defensierreinen zal nog wel een paar jaar voortduren, voordat een volledig inzicht bestaat in wat er allemaal aan objecten is. Voor een deel wordt deze lange tijd veroorzaakt door het grote aantal objecten, voor een ander deel door de lange geschiedenis die de terreinen hebben doorgemaakt. Nog steeds worden zelfs doorgewinterde speurders nog verrast door prachtige objecten. In 2000 zijn bijvoorbeeld 3 voormalige doelenkelders geschikt gemaakt als winterverblijf. Deze kelders liggen aan de kogelvangerzijde van (voormalige) schietbanen, vanuit openingen in het dak konden schietdoelen worden geplaatst of verwijderd zonder dat het personeel in de lijn van projectielen terecht kwam. Op diverse terreinen is het bestaan van deze kelders weer vastgesteld, soms nadat ze tientallen jaren buiten gebruik ondergronds hebben gelegen. En toen doelenkelders als potentieel winterverblijf werden herkend, kwam iemand met het bericht dat er nog eens drie met zand volgestorte kelders oude liggen in een prachtig natuurgebied op de Utrechtse Heuvelrug. Daar ligt dus ook weer een schone taak.

Er zijn vele terreinen waar grote aantallen geschikte objecten aanwezig zijn. Dat geldt vooral voor oudere complexen, waar allerlei schuilplaatsen voor personeel zijn aangelegd (vooral uit betonnen elementen), of soms uit metselwerk opgetrokken. Door allerlei technische ontwikkelingen was er later behoefte aan andere veilige werkplaatsen en schuilplaatsen waarbij dan de verouderde soms bleven gespaard, of vergeten. Bovendien zijn vele soorten objecten aanwezig zoals oude waterputten, pomp- en stoomkelders, ondergrondse leidingkanalen voor centrale verwarming, stoomtransport en dergelijke. Ook zijn er uit het verleden allerlei opslagplaatsen gespaard gebleven. En die leveren verrassingen op. Oude gereedschappen als ze voor het eerst na jaren weer eens worden opengemaakt. Een grote verrassing vond ik een paar jaar geleden in een bunker, ergens. We kwamen bij een soort

van trap in een bos. De militair gebruiker met wie ik een uitgebreide rondwandeling door zijn terrein maakte, zei niet te weten wat dit was, en hij beheerde de gebouwenlijst. Het hangslot was oud en roestig. We braken hem maar open, er was toch geen sleutel meer van, en kwamen binnen. Een lamp brandde, er stond een bank en een televisie. Uit een tijdschrift op een tafel concludeerden we dat de bunker zeker 12 jaar zonder gebruik was. In de winters nadien zitten hier 1 tot enkele grootoren.

•Verzamelen van gegevens van vleermuiswaarnemingen en kenmerken van onderkomens op defensieterrainen.

Het bleek dat de eerste onderzoeken op defensieterrainen zijn gestart in 1952, door de Universiteit van Utrecht. Deze gegevens komen nog bij ons terecht. Ze zijn al wel opgenomen in de database bij de VZZ. Vanaf 1977 lijken de gegevens die tot op heden zijn verzameld redelijk compleet: het betreft de resultaten van 176 inventarisaties van terreinen, met een maximum van 24 getelde objecten per terrein per jaar, met in totaal 19.172 waargenomen vleermuizen.

•Bevorderen dat geschikte onderkomens werden geïnventariseerd door leden van provinciale vleermuiswerkgroepen.

Tijdens de laatste wintertellingen zijn onder meer 10 nieuwe terreinen onderzocht. Het leverde 4 terreinen op met overwinterraars. Het was duidelijk de bedoeling dat telleiders daarbij in het bezit waren van een noodzakelijke ontheffing volgens de Natuurbeschermingswet. Dit laatste is in het recentste telseizoen niet overal gelukt. Er is ook geteld door mensen zonder ontheffing. Hierover gaat de werkgroep in de komende tijd nog wat aandacht aan besteden.

•Aanpassen, verbeteren van objecten.

Het bekende werk: afsluiten van objecten, afdichten van onnutte openingen en ventilaties, verbeteren van aanbod aan kruipplekken en dergelijke. Op diverse terreinen ook in 2000 uitgevoerd, blijft voortdurend werk opleveren. Adviezen vanuit de provinciale werkgroepen wat en hoe aan te passen, zijn welkom.

OBJECTEN bezocht in 00 - 01	BEZET 00 - 01	NIET BEZET 00 - 01
Kelders	13	23
Gangen en gangenstelsels	12	1
Forten	3	1
Bunkers	27	18
Schuilplaatsen	20	32
Overig (voornamelijk putten)	2	4
TOTAAL	77	79

Wintertellingen 2000-2001

In de winter 2000 – 2001 zijn op in totaal 29 defensieterrainen vleermuisonderkomens en potentiële onderkomens geïnspecteerd. De terreinen liggen vooral in Gelderland, Utrecht, Zuid-Holland en Noord-Brabant. In de provincies Friesland, Noord-Holland en Limburg elk 1 terrein.

Twee terreinen welke in vorige jaren wel werden geteld, met een fort en een schuilplaats, zijn niet bezocht. Op de terreinen die zijn bezocht lagen de objecten uit het bovenstaand schema. Het schema is niet helemaal compleet, gegevens van enkele objecten in Brabant volgen

Indeterminabel	29
Baardvleermuizen	188
Franjestaart	79
Vale vleermuis	1
Watervleermuis	1.448
Meervleermuis	71
Dwergvleermuizen	11
Gewone grootoorvleermuis	130
TOTAAL	1.957

Gevonden vleermuizen tijdens wintertelling '00-'01

nog.

•Tijdens wintertellingen aangetroffen overige diersoorten

Jaarlijks worden tijdens de wintertellingen andere diersoorten aangetroffen. Diverse soorten amfibieën en zoogdieren genieten een al of niet gekozen verblijf in een vleermuisobject. Tot en met 2001 zijn de volgende waarnemingen van andere diersoorten gedaan. Bruine kikker, groene kikker, gewone pad, kleine watersalamander, alpenwatersalamander, vos, bosmuis, dwergspitsmuis, boomarter, roesje, dagpauwoog, kleine vos, blinde bij (*Eristalis tenax*), winterkoning, boerenzwaluw, veel vette dikke naaktslakken en steekmuggen. De boerenzwaluwen zijn natuurlijk nooit tijdens wintertellingen aangetroffen; wel veelvuldig de nesten. Het verbaast me overigens dat bosspitsmuizen vooralsnog in de lijst ontbreken.

In het verslag van de VWG-DEF over 2000 is de lijst wat uitgebreider beschreven. We zullen in de komende jaren de andere diergroepen nog maar eens wat beter gaan bekijken. Valt veel aan te beleven.

Onderzoek aan zomerverblijven

Vanuit de VWG-DEF zijn in 2000 geen onderzoeken uitgevoerd naar zomerverblijven. Wel is in het kader van een renovatie- en isolatieproject van de Koninklijke

Landmacht een vooronderzoek gedaan naar het voorkomen van vleermuizen op zolders en in daken van potentieel te verbouwen gebouwen, verspreid over het land. Een en ander maakte deel uit van een adviesopdracht aan Bureau Fauna Onderzoek te Amsterdam. Tijdens de inventarisaties zijn geen verblijvende vleermuizen aangetroffen.

Plannen voor 2001

Winteronderkomens

In 2001 zullen naar het zich laat aanzien objecten toegankelijk worden gemaakt voor vleermuizen en tellers op:

Kazamatten Afsluitdijk
Fort Erfprins te Den Helder
Vliegbasis Twenthe
Kamp Waalaard Sacré te Huis ter Heide
Prinses Julianakazerne te Den Haag /Wassenaar

Zomeronderkomens

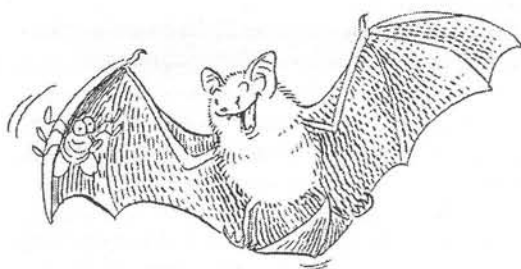
Voor 2001 zijn momenteel geen activiteiten gepland aan zomerverblijven. In de loop van het voorjaar van 2001 wordt bezien in hoeverre plannen en realisatie daarvan binnen de mogelijkheden liggen.

In de zomer zal in ieder geval de grote bunker op de Prinses Julianakazerne te Den Haag / Wassenaar worden nagezocht op zomerkolonies. Hier is een ruimte in de kap toegankelijk gemaakt voor vleermuizen in het kader van het isolatieprogramma van de Koninklijke Landmacht. Andere objecten waar vergelijkbare maatregelen zijn uitgevoerd zullen in 2001 of in 2002 worden bezocht.

Verslag 2000

In de loop van april –mei 2001 komt het eerste jaarverslag van de VWG-DEF uit. De belangrijkste doelgroep van dit verslag is intern-defensie. Het wordt onder meer ook naar alle provinciale werkgroepen gestuurd.

Fons Bongers,
Bureau Natuur en Landschap, DGW&T Zuid-Holland
fonsbongers@hotmail.com
Tel. 071-5169256

Franjestaartcongres in Gera, Duitsland

Waar? in het Osterland gymnasium te Gera.
Hier waren zowel de slaapzalen, lezingzaal en eetruimte.

Georganiseerd door Harry Weidner en twee dames van de technische dienst (2 leerlingen van het Osterland gymnasium). Aan alles is gedacht, van een lekker welkomsthapje (lees: Thüringer gebak!) en drankje (lichtbier, donkerbier, beetje donker bier en vooruit ook sap), tot een verzorgde avondmaaltijd. Hierbij legde een koelbloedige Harry met zijn blote handen het vlees (Thüringer Rostbratwurst und Rostbrätl vom Rost, lappen vlees en worstjes) op de barbecue. Tja, handen zijn ook vlees!! De vegetariërs konden voor zich zelf een luxe broodje gezond maken. Kortom, echte Duitse gezelligheid. Maar wat is er dan allemaal tijdens de lezingen verteld?! Dit is het overzicht van de lezingen tijdens dit congres:

- M. Biedermann - Fledermäuse in Thüringen (Situation, Forschung, Schutz)
- Hinkel - Rückblick zur Entdeckung und Geschichte der Fransenfledermaus
- H. Weidner - Zur Situation der Fransenfledermaus, in Thüringen - ein Überblick
- H. Diederich - Fransenfledermäuse in Waldquartieren bei Plön
- Trappmann - Die Situation der Fransenfledermaus in der Westfälischen Bucht
- C. Tress - Zur Etablierung einer Fransenfledermausgesellschaft im Gebiet Wooster Teerofen, Mecklenburg-Vorpommern
- Siemers - Wie findet die Fransenfledermaus ihr Beute? Sinnesökologie und Echoortung bei einer hochspezialisierten Fledermausart.
- H. Geiger - Die Koordinationsstelle für Fledermausschutz in Thüringen (Aufgaben, Ergebnisse, Ziele)
- B. Ohlendorf - Die Fransenfledermaus in Sachsen-Anhalt
- H. Weidner - Fransenfledermäuse im Zeitraum zwischen der Auflösung der Wochenstuben und der Überwinterung (eine Analyse der Quartiergesellschaften von 1999)
- B. Siemers - Warum telemetriieren wir Fledermäuse? Fragen, Konzepte und Methoden
- H. Geiger - Underground habitats im Rahmen des EU-

ROBATS Abkommens

H. Weidner - Bevorzugten Fransenfledermäuse bestimmte Bereiche in unterirdischen Winterquartieren?

S. Lüders - Zur Jahresdynamik der Fransenfledermaus in der Kalkberghöhle in Bad Segeberg (Wieviele wiegen die in das Winterquartier einfliegenden Fransenfledermäuse?)

De eerste lezing begon al meteen goed. Het was een erg lekker makend verhaal over de verspreiding van vleermuizen in Thüringen. Hier werden onder andere zomer- en winterkolonies gevonden van Bechstein-, kleine en grote hoefijzerneus-, grootoor-, vale en mopsvleermuis en als meest algemene soort de Franjestaartvleermuis!! De habitat van de vleermuizen werd onderzocht met behulp van telemetrie (tevens lezingonderwerp van B. Siemers), een in Duitsland vaak gebruikte methode, zoals als onze punt- en lijntransecttellingen. In Duitsland vond men, waarschijnlijk dankzij het niet gebruiken van de batdetektor, vrij veel kolonies in gebouwen, kelders en boerenschuren. Erg leuk zijn de waarnemingen van kleine kolonies franjestaarten in koeienstallen. Hier gaat binnenkort zelfs een onderzoek naar plaatsvinden. Al wordt dit waarschijnlijk noodgedwongen door de MKZ-problematiek uitgesteld tot volgend jaar.

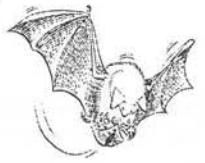
Ook waren er twee lezingen over vleermuizen in nestkasten. In Plön had een Duits echtpaar al bijna 30 jaar 300 vogel- en vleermuis kasten hangen. Daarin werden een groot aantal soorten vleermuizen gevonden, o.a. franjestaart, bechstein en vale vleermuis. Opvallend was dat in de loop van de 30 jaar een duidelijke toename was waar te nemen van het aantal vleermuizen. Van ongeveer 10 individuen naar 200 individuen. Een kwestie van geduld hebben dus!

In Duitsland wordt op een groot aantal manieren onderzoek gedaan naar de habitatkeuze van vleermuizen met behulp van onder andere telemetrie en door het "bekijken" van de echolocatie van de franjestaart. C. Trappman heeft een groot aantal franjestaarten gevolgd met behulp van zenders. Daaruit bleek dat de vleertjes op meerdere plekken foerageren, o.a. langs bosranden, over kleine beekjes en als klap op de vuurpijl: boven graslanden. Dit is erg opmerkelijk, aangezien wij dit in Nederland nog nooit hebben waargenomen!! Maar dat ze het doen blijkt wel uit allerlei literatuur, maar ook uit een onderzoek van B. Siemers. Hij heeft de echolocatie van de franjestaart bekeken. Een franjestaart maakt niet alleen een hele steile FM puls, maar ook vele pulsen vlak naar elkaar (soms iets overlappend). Hierdoor is de Franjestaart van alle Myoten de beste in het selecteren van een prooi in een omgeving met veel clutter (ruis). Ideaal dus om bijvoorbeeld spinnen en sprinkhanen (stilzittende prooien) van een grasrietje af te plukken.

Ook in Duitsland zetten ze een dataverzamelingproject op. Uit het verhaal van H. Geiger bleek dit even stroef te verlopen als in Nederland.

Tot zover het overzicht van de lezingen. Het is onmogelijk om van alle lezingen de inhoud weer te geven. Gerben en A-J willen nog wel de gemaakte aantekeningen wat meer uitwerken. Dus een ieder die wat meer informatie wilt over de inhoud van een van deze lezingen, moet even een meeltje sturen naar ahaarsma@dds.nl of gerben_a@dds.nl. Dan komt alles goed.

Tijdens dit congres kwam heel duidelijk een mentaliteitsverschil tussen de Duitsers en Nederlanders naar voren. Onze oosterburen werken heel veel met allerlei vangmethodes, ringmethodes en hebben op meerdere plekken in Duitsland honderden kasten opgehangen. Hierdoor verkrijgen ze een schat aan informatie, over gedrag, verspreiding en leefgewoontes van vleermuizen. Het is dan ook niet zo gek dat ze de met een batdetektor en zaklamp rondzwaiende Nederlanders een beetje wantrouwen. Want hoe weet je nou zeker dat je een baardvleermuis of een franjestaart hoort? Tja, en dan moesten we even slikken, want dat weten we eigenlijk niet! Kortom er valt nog een hoop van onze oosterburen te leren!!

Gerben Achterkamp

Jaarverslag Vlegel

Vleermuiswerkgroep Gelderland (VLEGEL) is een zelfstandige vereniging met ongeveer 50 leden en een vierpersoonsbestuur. Voorzitter is Gerhard Glas, secretaris Hans Huitema, penningmeester Rudolf Bohlmeijer en lid Nanne Nauta. Gerhard is coördinator wintertellingen, Rudolf organiseert het jaarlijkse inventarisatie-weekend en Nanne is sinds kort coördinator kolonietellingen. Deze taak was overigens in het jaar 2000 vacant, maar werd daarvoor door Marc van Bebber vervuld. De leden wonen behoorlijk verspreid over de provincie, een aantal zelfs buiten de provincie. Alleen in Arnhem e.o. en in Ede-Wageningen is sprake van een groepje leden bij elkaar. In Arnhem is rond de groep leden zelfs een soort afdeling ontstaan doordat ook niet-leden aan activiteiten deelnemen.

In Arnhem vindt ook de enige iets grootschaliger inventarisatieactiviteit plaats. In 2000 zijn Rob Vermeulen en Herman Heskamp gestart met het systematisch inventariseren van alle waterpartijen in de gemeente Arnhem. Een behoorlijke klus waaraan soms ook anderen af en toe een avond deelnemen en die in 2001 zal worden voortgezet. Ook in Arnhem is Park Sonsbeek het telgebied waar al enkele jaren een simultaan telling van rosse vleermuizen wordt gehouden als kolonietelling.

Duidelijk een hoofdactiviteit van VLEGEL zijn de win-

Activiteiten Zuid-Holland

tertellings. In winter 2000/2001 zijn onder leiding van 12 tellingleiders meer dan 150 locaties met winterobjecten bezocht. Hier werden in totaal bijna 3000 vleermuizen geteld, waaronder 2 vale vleermuizen, ruim 400 franjestaarten, ca 350 baardvleermuizen, 31 meervleermuizen en ruim 1700 watervleermuizen. De grootste concentratie winterkwartieren en vleermuizen ligt in het gebied vlak boven Arnhem.

Direct hier vanaf geleid wordt binnen VLEGEL veel gedaan aan advisering over verbetering van winterkwartieren, maar we steken ook zelf de handen uit de mouwen. In 2000 is bijvoorbeeld een begin gemaakt met de verbetering van twee naast elkaar gelegen schuilkelders in Laag-Soeren. Deze waren niet afgesloten, elke kelder had meerdere openingen (tochtgaten) en er lag veel ingelopen grond en puin in de kelders. Tijdens een werkdag hebben 12 leden eerst één kelder leeggehaald. Hierna zijn de tochtgaten door een aannemer dichtgemetseld. Komend voorjaar nemen we de andere kelder onder handen. Daarna sluiten we de ene kelder af met een traliehek en de andere met een gesloten deur met vliegspleet. De verwachting is dat de ene kelder in de winter kouder blijft en de andere wat warmer, waardoor de verschillende vleermuissoorten hun voorkeurstemperatuur kunnen kiezen. Alle vier gebruikelijke soorten zijn overigens al aangetroffen. Voor de werkzaamheden die door een aannemer worden gedaan, heeft de Provincie Gelderland subsidie verleend.

Het is natuurlijk mooi als een terreineigenaar spontaan besluit een nieuw winterkwartier te bouwen op zijn terrein. In 2000 gebeurde dat door en in de gemeente Ede in het kader van een natuurontwikkelingsproject aan de zuidrand van de Veluwe. Het eerste ontwerp was geheel gebaseerd op gebruik van rioolbuizen. Omdat onze ervaring daarmee niet bijster gunstig is, adviseerde VLEGEL om een object te maken van behoorlijke inhoud met in elk geval gemetselde gedeelten. Het aangepaste ontwerp bestaat nu uit een gemetselde entreekamer plus nog eens vijf gemetselde kamers, waartussen steeds verbindingsstukken die zijn gebouwd van rioolbuizen, dit alles in de vorm van een slakkenhuis. Het resultaat is een gang met een lengte van ca 40 meter en een volume van ca 85 kubieke meter. Hoewel dit "vleermuishotel" (aldus de krantenberichten) in augustus gereed was, leverde de eerste controle nog geen vleermuizen op helaas. De kosten van de kelder werden gesubsidieerd door de Provincie Gelderland en verder door de gemeente Ede zelf betaald.

In juni 1999 werd het jaarlijkse inventarisatieweekend gehouden te Eerbeek, met speciale aandacht voor het Apeldoorns Kanaal. Boven dit kanaal bleken enkele meervleermuizen te jagen. In 2000 vond het weekend plaats te Ruurlo, waar wij hoopten de bosvleermuis te kunnen vinden. Van beide weekenden maakte Han Bosch het verslag.

Gerhard Glas en Nanne Nauta

Elk jaar weer kijken we uit naar de wintertellingen: zal de jaarlijkse groei van het aantal dieren met ongeveer 10% ook dit jaar weer doorzetten en welke nieuwe objecten komen er bij?

Door het verschijnen van de nodige boeken over de "Atlantikwall", de door de Duitsers gebouwde versterking van bunkers langs de westkust, is de zoektocht van 'bunkerboys', zoals wij ze noemen, ook flink toegenomen. Deze mensen zijn in onze ogen op zoek naar 'oud ijzer' en andere herinneringen aan de oorlog. Niet toegankelijke bunkers worden opgegraven. Alleen al rond Den Haag zijn dit jaar op deze wijze 19 nieuwe objecten gevonden. In totaal werden hier 9 watervleermuizen en 2 grootoorvleermuizen gezien. Het merendeel lijkt voor vleermuizen geschikt, het zal dus een kwestie van tijd zijn voordat vleermuizen ze ontdekken hebben. Verder zijn ten zuiden van Katwijk de nodige nieuwe objecten gevonden; het merendeel hier lijkt echter niet geschikt, in totaal werden er 13 dieren aangetroffen, 1 baardvleermuis, 2 grootoorvleermuizen en 10 watervleermuizen.

Verder bleken er op het terrein van een tennisvereniging in Den Haag nog twee grote geschutsbunkers te staan, tot onze verrassing bleken hier 5 watervleermuizen, 5 baardvleermuizen, twee grootoorvleermuizen en 1 gewone dwergvleermuis te zitten. Tenslotte werden er nog twee dode dieren in een emmer met water gevonden (myotis spec.).

Dat was voor onze werkgroep het derde geval deze winter, op Voorne werden in een pijp enkele dieren gevonden en in een lamp in Wassenaar werden ook enkele dieren aangetroffen.

Wanneer jullie ook dit soort meldingen hebben, zouden wij dit graag horen. Wij willen een overzicht maken van dit soort zaken, stuur je mail aan ZOOGDIERZUIDHOLLAND@ZONNET.NL

Het totale aantal vleermuizen is deze winter uitgekomen op 1619 dieren, in 1999/2000 hadden we er 1416, een toename van 203 dieren, een kleine 15%. Er werden 100 baardvleermuizen, 4 franjestaarten, 1085 watervleermuizen, 155 gewone grootoorvleermuizen, 254 meervleermuizen, 15 gewone dwergvleermuizen en 1 vale vleermuis (zie artikel in deze nieuwsbrief).

Deze toename is niet alleen toe te schrijven aan de nieuwe objecten, ook in objecten die al jaren worden geteld is een groei waarneembaar. Vooral de baardvleermuis en de meervleermuis doet het goed, maar ook het aantal watervleermuizen is weer toegenomen.

In totaal zijn 106 winterverblijven bezocht in de provincie, welke vaak weer bestaan uit meerdere bunkers. Het feitelijke aantal objecten/bunkers ligt rond de 360.

Vleermuismeldingen per maand in 1999

	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	Totaal
Dwergvleerm.	3	1	12	1	6	41	6	3	2	2	-	1	78
Ruige dwerg	17	11	12	6	2	4	2	7	14	11	6	3	95
Laatvlieger	1	1	1	2	-	4	2	3	-	1	-	1	16
Rosse vleerm.	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	3
Grootoorvleer	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	-	1	4
Meervleerm.	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2
Watervleerm.	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Tweekleurige	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	3
Dwerg spec.	2	1	1	-	-	4	-	-	1	-	-	-	9
ongedet.	1	1	1	1	-	24	-	2	1	-	-	-	31
totaal	25	15	27	10	9	83	10	16	19	15	7	6	242

Van de 242 vleermuismeldingen hadden er 57 betrekking op kraamkolonies. In de overige 185 meldingen betrof het individuele dieren, hiervan hadden 40 meldingen betrekking op zieke/dode dieren. Het grootste deel van de zieke dieren is ook overleden. Er waren geen gevallen van met rabies besmette dieren. Opvallend zijn verder het aantal meldingen van tweekleurige vleermuizen, een drietal. In 2000 zijn er opnieuw drie meldingen geweest van deze soort. In 2000 is ook een herziene versie van de de vleermuisfolder verschenen die bij de klachtenafhandeling wordt gebruikt.

In 2000 heeft de zoogdierenwerkgroep ook een vleermuisinventarisatie uitgevoerd in de bebouwde kom van Alphen aan de Rijn. We waren voor dit onderzoek door de gemeente benaderd. Het onderzoek heeft geen verrassende resultaten opgeleverd. Ook voor de Vereniging Natuurmonumenten is een inventarisatie uitgevoerd op het eiland Tiengemeten. Hier werden in het najaar van 2000 een redelijk aantal ruige dwergvleermuizen, enkele dwergvleermuizen en een meervleermuis waargenomen. In september zijn ook nog een 14-tal kerken bezocht. Allemaal kerken die tijdens het grote kerkzolderonderzoek van 1996 een positief beeld te zien hadden gegeven. De resultaten zullen in een nog te verschijnen stukje worden vermeld.

Braakballen

In 1999 zijn van 15 lokaties braakballen verzameld van vooral ransuilen, hierbij zijn in totaal rond de 3000 prooidieren gevonden.

Programma 2001

Voor het komende jaar is het de bedoeling om in samenwerking met de ZWG van de NJN een bunker te gaan inrichten voor vleermuizen. Het avondprogramma zal bestaan uit het inventariseren van een aantal landgoederen in Wassenaar; het aantal baardvleermuizen tijdens de wintertellingen is dermate toegenomen de laatste jaren dat mag worden verwacht dat zich gedurende de zomer een of meerdere kolonies ophouden. Samen met de NJN zal later in het seizoen ook opnieuw een zoektocht worden ondernomen naar de

meervleermuizen bij Voorschoten/Leiden en de groep in Hillegom. Op beide lokaties is in het verleden al veelvuldig gekeken, echter steeds zonder het gewenste resultaat. Indien het niet mocht lukken de kolonie op te sporen wordt er aan gedacht in de toekomst door middel van telemetrie de kraamkolonie op te sporen. Verder is het de bedoeling om het Keukenhofbos te inventariseren op vleermuizen, dit zal in het weekeinde van 30 juni plaatsvinden. In het naseizoen zal er in de omgeving van Scheveningen weer worden gekeken en geluisterd naar de tweekleurige vleermuis. Het moet toch eens mogelijk zijn om behalve vondsten ook geluidsoptnamen te krijgen van deze soort. Ze zitten er, het is gewoon een kwestie van elkaar tegenkomen.

Rudy van der Kuil

Jaarverslag Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant 2000

Interne communicatie

Van 't Grootoortje, het orgaan van de werkgroep verschenen drie nummer. Onderwerpen waren o.a. klachtenafhandeling, excursieverslagen, de toestand van enkele winterverblijven en ervaringen met het volgen van een telgebied.

Er werden zes bijeenkomsten gehouden. Daarin kwamen o.a. herkenning in winterslaap, het vleermuiswerk in Vlaanderen en de das in Noord-Brabant aan bod.

Veldwerk

Veldactiviteiten worden in regioverband of voor de hele werkgroep georganiseerd. Bij Bergen op Zoom werd door de werkgroep een inventarisatiekamp gehouden. Door de geringe opkomst werd alleen landgoed de Mat-

temburgh bezocht. Hier werden, vooral in vergelijking met gegevens uit 1990, opvallend veel ruige dwergvleermuizen (100-200) waargenomen. Dit is aanleiding om in 2001 dit landgoed nogmaals te inventariseren. De regio Den Bosch onderzocht bij Vught een aantal landgoederen, als begin van een tweede telgebied. Over de resultaten daarvan wordt elders in de VLEN-nieuwsbrief bericht. In de regio Asten werd voor nieuwe leden een bat-detector workshop georganiseerd.

Educatie

Verspreid over de provincie werden door verschillende leden naar schatting 50 publiekswandelingen geleid, waaronder één voor de marathontocht van Vroege Vogels.

Op en rond de landelijke teldag werden op zo'n 35 locaties kolonies geteld waarbij een aantal koloniehouders werden ondersteund door leden van de werkgroep.

Winterverblijven

Naar aanleiding van een voorstel van de werkgroep in samenwerking met de Stichting Vleermuisbureau gaf de provincie Noord-Brabant de VZZ de opdracht om een overzicht te maken van vleermuiswinterverblijven in Noord-Brabant.

Erik Korsten

Jaarverslag 2000 "Ferban foar oare bisten" van de Fryske Feriening foar Fjildbiology.

Algemeen

Voor het vleermuisonderzoek heeft ziekte van de onderzoekers dit jaar een belangrijke factor gespeeld. Zowel werd onderzoekster Drs. Marjan van Oosten als ik als coördinator persoonlijk getroffen door een langdurige ziekte. Met name het kerkzolder-onderzoek is er door deze uitval grotendeels bij gebleven. Hieruit voortvloeiende hebben we ons zelf de vraag gesteld hoe kwetsbaar we als kleine groep zijn mocht er iemand uitvallen. Met name is dit voor de bescherming van een groep dieren als de vleermuizen zeer ongewenst. Daarom denken en werken we momenteel aan uitbreiding van deze kleine groep mensen. Ondanks dit is er dit jaar veel gebeurd, zijn er positieve ontwikkelingen geweest en is het nut van onze onderzoeken duidelijk naar voren gekomen en gewaardeerd.

Wintertellingen vleermuizen

Er is in Fryslân in het winterseizoen 1999-2000 op 7 plaatsen naar overwinterende vleermuizen gezocht op 6 plaatsen werden weer vleermuizen aangetroffen.

•Totaal werden gevonden:

franjestaat 1x, grootoorvleermuis 4x, baardvleermuis 15x, watervleermuis 6x, ruige-dwergvleermuis 9x.

Hallum-grafkelder kerk

In deze kerk werden 4 watervleermuizen gezien.

Veenklooster-ijskelder

Hier werden 1 grootoorvleermuis, 1 watervleermuis en 10 baardvleermuizen geteld.

Oranjewoud-ijskelder

Hier werden 1 grootoor-, 1 franjestaat, 2 parende baardvleermuizen en 1 vermoedelijk watervleermuis aangetroffen.

Oosterwolde-rioolzuiveringinstallatie

Ook dit jaar werden er weer 2 grootoorvleermuizen gevonden.

Opeinde kunstmatig vleermuisgrot

Ook dit jaar geen vleermuizen aanwezig.

Tytsjerk-ondergrondse gang

Hier werden dit jaar 3 baardvleermuizen aangetroffen.

Dokkum in Bonifatiuskapel

Voor het 2e jaar werden hier 9 ruige-dwergvleermuizen gevonden

Kerkzolderonderzoek vleermuizen

Wegens ziekte werden in het kader van het kerkzolder-onderzoek geen kerkzolders onderzocht. Alleen tijdens een gehouden vleermuisenkamp op 5 augustus werden de kerken van Scherpenzeel en Steggerda op het voorkomen van vleermuizen onderzocht helaas werden in geen van beide kerken dieren aangetroffen wel werden er aanwijzingen gevonden dat vleermuizen zo nu en dan wel van deze kerken gebruik maken.

Kolonietellingen particuliere woonhuizen

Elk jaar worden er nu een groot aantal kolonies geteld door mensen die vleermuizen in hun huis hebben. Er wordt vooral veel gereageerd wanneer vleermuizen in huis worden opgemerkt of rondom huis worden gezien, ook buiten de eigenlijke tel-periode in juni en begin juli. Al deze adressen worden wel genoteerd mogelijk dat dit later een kolonie opleverd.

Kolonietellingen bomen

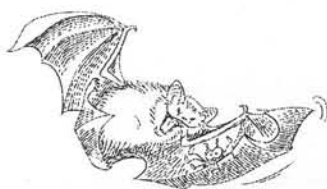
Er werd dit jaar niet gericht naar boomkolonies gezocht, wel werden een viertal kasten gecontroleerd in het Bos van Ypey bij Tytsjerk, in een van de kasten werden op 14 september 6 rosse vleermuizen geteld terwijl in een andere kast ook vleermuizen hadden verbleven.

Vleermuisbeschermings initiatieven

•Sporthal Burgum

In juni 1999 is in een brief aan het gemeentebestuur van Tytjerksteradiel onze bezorgdheid uitgesproken over de kolonie meervleermuizen die zich op dat moment bevond in de sporthal op de markt te Burgum in

verband met afbraak van deze sporthal. Op 11 februari is hierna met ambtenaren van de gemeente overlegd hoe verder te handelen bij terugkeer van de meer-

vleermuizen uit hun winterverblijfplaatsen. Omdat de sporthal deze zomer zou worden afgebroken werd door ons voorgesteld om het afbreken uit te stellen tot na het zomerseizoen wanneer de meervleermuizen weer zouden zijn vertrokken. Hierop werd in eerste instantie negatief gereageerd, maar na intern beraad bij de gemeente is hier toch toe besloten. De kolonie meervleermuizen heeft dan ook de hele zomer in de toen nog bestaande en in gebruik zijnde sporthal gebivakkeerd en de dieren hebben hier vermoedelijk ook jongen gekregen hoewel het voor de vleermuizen mogelijk niet een goed seizoen is geweest. Het grootste aantal uitvliegende vleermuizen bedroeg op 28 juli 216 dieren. Begin november is de sporthal afgebroken nadat sinds half september geen uitvliegers meer waren geteld.

•Rioolzuiveringsinstallatie Joure

Na een gesprek en bezoek aan de buitengebruik zijnde rioolzuiveringsinstallatie bij Joure is er op voorstel van "Stichting Landschapsbeheer Friesland" een uitgebreid plan gemaakt om dit object om te bouwen en aan te passing tot winterverblijfplaats voor vleermuizen. De locatie lijkt ons zeer geschikt en de buiten gebruik zijnde installatie lag er vervallen en gevaarlijk bij.

Tot op dit moment is hiervoor echter, ondanks het voorstel tot hergebruik van materialen, nog geen geld beschikbaar van de eigenaar "Wetterskip Fryslân". Ook de Vogelwacht Joure ontplooit momenteel initiatieven voor de bouw van een vleermuisverblijf in de nabijheid van de alreeds bestaande oeverzwaluwenwand.

Informatieverstrekking

Evenals vorige jaren is er veel aan voorlichting gedaan maar excursies zijn er om eerder genoemde reden niet gehouden. Wel werden er weer veel brieven met voorlichtingsfolders gestuurd naar mensen die vleermuizen in huis hebben. Ook zijn er weer brieven met voorlichtingsfolders en ander voorlichtingsmateriaal aan scholieren gestuurd om een spreekbeurt te houden of om een werkstuk over vleermuizen te maken. Wie de jeugd heeft heeft de toekomst.

Oproep

Op de oproep naar verblijfplaatsen van overwinterende vleermuizen in het jaarverslag van vorig jaar heeft niemand gereageerd, des ondanks wordt hierbij de oproep herhaald. Mocht iemand verblijfplaatsen van overwinterende vleermuizen weten of het vermoeden hebben dat in ons onbekende grafkelders, ijskelders, bunkers, brughoofden mogelijk vleermuizen bevinden dan willen we deze verblijfplaatsen graag weten.

Vleermuiskampje Steggerda

Samen met vleermuisdeskundigen uit Groningen is er

in het weekend van 4 t/m 6 augustus bij Teddy Dolstra in Steggerda, een van de werkgroepleden, een vleermuiskampje gehouden.

Vrijdagavond is er bij hen thuis gekeken naar- en is het aantal individuen van de uitvliegende kolonie laatvliegers geteld. Verder is er op de vrijdag- en zaterdagavond in het natuurgebied de Lendevallei van It Fryske gea en verdere omgeving naar vleermuizen gezocht met name boven het riviertje de Lende is op verschillende plaatsen naar meer- en watervleermuizen gezocht. Op zaterdagmiddag zijn de kerkzolders van de kerken van Scherpenzeel en van Steggerda onderzocht helaas werden geen vleermuizen aangetroffen. In Oudetrijne werd een koloniehoudster bezocht, deze propere mevrouw is ondanks haar positieve instelling de vleermuizen beu gezien het grote aantal dieren en de daardoor optredende vervuiling, maar een oplossing is in deze niet eenvoudig. De dwergvleermuizen vinden er een voedselrijk gebied midden in de Rottige Meenthe. Verder is er die middag nog een wandeling gemaakt door de Lendevallei en werd kennis gemaakt met vele soorten vlinders, libellen, maar vooral met muggen en dazen. Op zaterdagavond zijn de vleermuiskasten op het erf geïnspecteerd in een van de kasten werd een kolonie bestaande uit 18 grootoorvleermuizen geteld. Verder is er die nacht in de omgeving van Vinkega, De Hoeve en Noordwolde nog naar vleermuizen en kolonies gezocht, kolonies zijn echter niet gevonden.

M. Zijlstra

Ready for take-off?

Laatvlieger op vliegles

De afgelopen winter vroeg Wolfgang Stienes van de Vleermuisopvang Roermond me of ik een kelder had voor een laatvlieger die moest overwinteren. Na een winter lang nauwgezet een slapende en toch nog fors etende laatvlieger verzorgd te hebben begon ik me toch af te vragen wat nu verder met dit dier moest gebeuren. Na overleg met Wolfgang besloten we de vleermuis te gaan prikkelen om te vliegen. Wolfgang echter gaf me geen enkele kans het beest vliegklaar te krijgen. "Die vleermuis is zo lui, die laat zich alleen nog voeren en wil graag slapen. Veel slapen!"

Begin april was het dan zo ver. Om de vleermuis te prikkelen had ik de prikkelende stimuli voor hem in gedachten. Allereerst was daar het natte, maar zachte gazon. Ten tweede het tijdstip van oefening: zonsopgang. Om hem ook de suggestie te geven dat hij de vrijheid zou krijgen werd er buiten geoefend. Alle pogingen binnenshuis leken te leiden tot een luie en vadsige vleermuis die er niet over piekerde om te gaan vliegen. Omdat rond mijn huis altijd redelijk trouw laatvliegers overkomen dacht ik dat het contact met deze

vrije soortgenoot ook wel stimulerend zou werken.

Na enkele korte opwarmoefeningen (de luie laatvlieger bewoog nog geen spier) keek ik samen met mijn vader toe wat de laatvlieger zou doen als ik hem op een meter hoogte los liet. Een perfect uitgevoerde verticale vlucht afgesloten met een ruglanding was het gevolg. Het belangrijkste resultaat was dat de luie donder begon te protesteren. Hij was kennelijk niet gediend van het natte gras. Toen ik hem zo voor de vijfde keer wilde laten vallen maakte hij zelfs echolocatiegeluidjes, die had ik hem tot op dat moment nog niet horen maken. Er was dus radiocontact! Langzaam leerde de laatvlieger ook dat als hij zijn vleugels uitstak hij minder hard viel. Na een paar keer op enkele meters afstand geland te zijn kwam de wilde laatvlieger over. Deze kwam zelfs mijn luie laatvlieger begroeten, hij daalde tot een halve meter boven mijn hoofd om nieuwsgierig de leerling te komen bekijken. Beide vleermuizen maakten geluidjes naar elkaar en de leerlingvleermuis werd levendiger als ik hem ooit gezien had.

Verbaasd over de vitaliteit van de wintergast moesten we lachen om zijn activiteit. Toen vloog hij de andere vleermuis achterna! Over een weiland konden we hem nog een paar tellen volgen, toen was hij weg. Of hij het redt weet ik niet. Zo van achter gezien leek het net een echte vleermuis. Ik had graag nog wat langer voor vliegleraar gespeeld.

Jan Kluskens

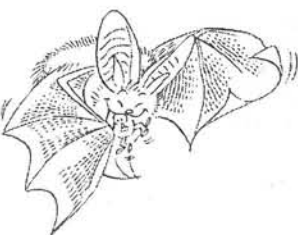
Zoogdieropvang Stichting Damland

Het jaar 2000 begon, wat betreft de vleermuizen, al vroeg.

Op 7 januari werd een Rosse vleermuis gebracht die onder een boom in De Hout in Alkmaar lag. Ze was erg mager en liet zich de meelwormen dan ook goed smaken. Meestal leggen we onder net binnen gekomen vleermuizen een warmematje zodat ze al hun energie voor hun herstel kunnen gebruiken. Deze Rosse vleermuis vond de warmte ook erg lekker; ze lag altijd lekker languit op het matje. Ook als dit matje in beslag werd genomen door een bak waar een andere vleermuis in zat, dan vond ze altijd wel een randje waar ze van de warmte kon genieten.

En ze werd maar dikker en dikker en als het aan haar lag kon ze wel twee porties meelwormen op. "Ze

moet maar eens afvallen", zo dacht ik op een gegeven moment want zo kon het niet langer. Bij een volgende inspectie toen ik haar oppakte viel ik bijna achter-over van verbazing. Opeens wist ik waar-

om ze zo dik was: ze was zwanger geweest van wel twee jongen!!! Er staken hele kleine voetjes boven haar schouder uit. Wat een verrassing. Eén jong was de tweede dag al overleden, maar de ander werd goed verzorgd. Bijna de hele tijd hing hij aan zijn moeder, maar heel af en toe hing hij los en kon ik hem mooi zien. Gelukkig ging verder alles naar wens. Rosse vleermuizen, zo las ik in de literatuur over vleermuizen, krijgen wel vaker twee-lingen en kunnen ook makkelijk in gevangenschap bevallen. Maar dat het zo voor mijn neus was gebeurd!!!

Ook zijn er in juni en juli drie hele jonge vleermuizen gebracht. Ze waren nog helemaal kaal. En het is gelukt om ze alle drie groot te brengen. Dat is bevredigend, want het is een arbeidsintensief werk (de eerste tijd moeten ze elke twee uur een voedzame slok binnen krijgen, ook 's nachts) en omdat we in diezelfde tijd ook de vele jonge vogels in de Vogelopvang moeten grootbrengen, is het dubbel zo druk. Gelukkig vonden de jonge vleermuizen het niet erg om elke dag op en neer achter in mijn fietstas van en naar de Vogelopvang te moeten gaan.

Alleen het goed leren vliegen van deze jongen ging iets langer duren. In gevangenschap gaan ontwikkelingen toch heel anders dan in de vrije natuur onder het toezien van de moederdieren. Dus zullen deze en nog tien andere vleermuizen nog even tot begin mei moeten wachten. Dan mogen zij allen weer terug naar de natuur.

In totaal zijn er in het afgelopen jaar veertig vleermuizen binnen gebracht, uit een gebied dat van Petten, Schagen, Heerhugowaard, De Rijk, Haarlem en Velsen loopt.

3 Rosse, 24 Gewone dwergen, 3 Ruige dwergen, 9 Laatvliegers en 1 Watervleermuis.

Daarvan zijn er 7 dood gegaan, 11 geëuthanaseerd en 8 vrijgelaten.

Het jaar 2001 kan qua aantal vleermuizen al niet meer stuk: we zitten al op nummer 14

(4 dood), waarvan 6 Ruige dwerg-mannen.

Ik zou wel eens willen weten wat voor soorten en hoeveelheden anderen opvangen.

Zijn daar aantallen van of houdt niemand dat bij?

Petra Vlaming.
Stichting Damland
Nesdijk 20h
1861 MK Bergen
072-5898119

Eksters belagen dwergvleermuis

Op de fraaie zonnige lentedag donderdag 15 maart 2001 zag ik (met mijn collega's) hoe twee Eksters rond 14:45 uur een Buizerd aan het pesten waren in het stadspark Gulden Bodem te Arnhem. Enkele minuten later trok iets anders de aandacht van de Eksters. Het was een Dwergvleermuis (soort onbekend) die het besluit genomen had om overdag wat rond te gaan vliegen (iets wat op zich niet ongewoon is).

De Eksters zijn minstens 4 minuten met de vleermuis bezig geweest. Het was onduidelijk of ze hem als prooidier wilden vangen of het puur bij pesten wilden laten. De vleermuis wist de luchtaanvallen met handige buitelingen en zwenkingen te ontwijken. Helaas weet ik hoe het voorval afgelopen is. Ik heb geprobeerd het dierlet te blijven volgen maar de vleermuis maakte plotseling snelheid en onttrok zich met zijn belagers uit het zicht.

Rob Vermeulen,
Afdeling Bossen & Parken,
Gemeente Arnhem

Waarnemingen tweekleurige vleermuis *Vespertilio murinus* in de herfst en winter 2000-2001

Het aantal waarnemingen van tweekleurige vleermuizen in Nederland neemt toe. Deze waarnemingen lijken meestal betrekking te hebben op doortrekkende dieren of dwaalgasten/overwintersaars. In 1998 is in de wijk Maarssebroek bij Utrecht een kolonie ontdekt van ten minste 25 exemplaren (Jansen & Van Noort, 1998). Er is tot nog toe één waarneming met de detector van een vliegende tweekleurige vleermuis: in de nacht van 28 op 29 september 1992 op de Maasvlakte (Mostert & Wondergem, 1993). De overige waarnemingen hebben betrekking op vondsten. In de herfst en winter van 2000-2001 zijn er, voor zover nu bekend, zes nieuwe waarnemingen bijgekomen. In Amsterdam werden in de afgelopen herfst en winter zeker twee, en mogelijk zelfs drie tweekleurige vleermuizen gevonden. Ook in Zuid-Holland werden er drie aangetroffen.

Op 25 september meldde een dierenarts uit Amsterdam Zuidoost-Reigersbos, dat er een vleermuis bij hem was gebracht, het dier was op straat gevonden, "er zat een vogel bij". Mogelijk verklaarde dit de kleine gaatjes in de vleugels.

Het was een adult_ tweekleurige vleermuis. Het dier bleek niet goed te kunnen vliegen. De vleermuis heeft

zich op mysterieuze wijze uit een kartonnen doosje kunnen bevrijden en is niet teruggevonden.

Op 10 november bracht de Dierenambulance mij een adult _ tweekleurige vleermuis. Dit dier was de avond ervoor op achthoog in een nieuw woonblok nabij het Amstelstation aangetroffen. De bewoonster zag 's avonds bij thuiskomst dat er "een eng beest aan de muur hing", belde de Dierenambulance, en ging met een handdoek over het hoofd de komst van deze hulpverleningsdienst zitten afwachten. Het flatgebouw waar de vleermuis werd aangetroffen staat aan de voet van de bekende Rembrandttoren, het hoogste gebouw van Amsterdam. Hiernaast zijn nog enkele wolkenkrabbers in aanbouw. De vleermuis was vermoedelijk door een openstaand raam naar binnen gekomen. Het dier was in zeer goede conditie en is na anderhalve week bij mild weer vrijgelaten.

Op 8 januari meldde de Dierenambulance dat op de twaalfde verdieping van een schoolgebouw vlakbij de Rembrandttoren een vleermuis was gevonden die door het personeel van de ambulance als tweekleurige vleermuis was herkend. Omdat het dier zeer levendig was en men niet tijdig in contact kon komen met vleermuisdeskundigen werd het losgelaten.

In Zuid-Holland zijn in oktober 2000 drie tweekleurige vleermuizen gevonden: op 1 oktober werd een _ gevonden in Rotterdam-Ommoord; op 12 oktober een verzwakt _ op de zesde etage van een flatgebouw in Hoek van Holland; op 25 oktober een uitgeput _ op de eerste of tweede etage van een flatgebouw in Scheveningen. Dit dier was vermoedelijk op doortrek.

De eerste waarnemingen van tweekleurige vleermuizen in Nederland staan vermeld in de Atlas van de Nederlandse vleermuizen 1970-1984 (Glas, 1986). De latere waarnemingen worden vermeld in Lutra 33-1 en 34-2 en 36-2 (Lina, 1990, 1991, 1993) en Zoogdier 93-1 (Kapteyn, 1993) en 93-3 (Mostert en Wondergem). Een overzicht van alle waarnemingen tot en met de helft van 1995 staat in de Atlas van de Nederlandse vleermuizen (Hollander en Limpens, 1997).

Opvallend is het relatief grote aantal waarnemingen in of bij hoge gebouwen:
19/1/1987, subadult _, zevende verdieping ziekenhuis Leijenburg, Den Haag;
13/10/87, adult _, muur zesde verdieping flatgebouw, Haarlem;
18/9/89, adult _, vensterbank kantoorgebouw, Sloegebied Vlissingen;
12/1/91 adult _ in portiek flatgebouw, Rijswijk;
10/2/93 subadult _, negende verdieping Belastingkantoor Amsterdam;
10/11/93 adult _ hangend aan buitenmuur op de derde

etage van een flatgebouw, Rotterdam-Ommoord;
3/3/94 adult _ in Antoni van Leeuwenhoekziekenhuis.

Veel waarnemingen worden aan of bij de kust gedaan. Het kan niet anders of er zijn met name in de herfst tweekleurige vleermuizen met de detector zijn waar te nemen. Het geluid lijkt nogal op dat van de laatvlieger, mogelijk worden tweekleurige vleermuizen wel gehoord maar als laatvlieger gedetermineerd.

Floor van der Vliet

(met dank aan Kees Mostert voor de informatie over de tweekleurige vleermuizen in Zuid-Holland)
literatuur

Glas, G., 1986. Atlas van de Nederlandse vleermuizen 1970-1984, alsmede een vergelijking met vroegere gegevens. Zoologische Bijdragen No. 34, Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden.

Hollander, H., & H.J.G.A. Limpens, 1997. In: H. Limpens, K. Mostert & W. Bongers (red.). Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. KNNV Uitgeverij.

Jansen, E., & B. van Noort, 1998. Opmerkelijke vondst in nieuwbouwwijk bij Utrecht, eerste kolonie tweekleurige vleermuis in Nederland ontdekt! Zoogdier 9-1.

Kapteyn, K., 1993. Nieuwe vondst tweekleurige vleermuis. Zoogdier 93-1.

Lina, P.H.C., 1990. Nieuwe vondsten van de tweekleurige vleermuis *Vespertilio murinus* en herziening van de vondst van een noordse vleermuis *Eptesicus nilssonii* in Nederland. Lutra 33-1.

Lina, P.H.C., 1991. Vondst van een tweekleurige vleermuis *Vespertilio murinus* in Rijswijk (Z.H.) en een overzicht van de vondsten van deze soort in Nederland. Lutra 34-2.

Lina, P.H.C., 1993. Nieuwe gegevens over enkele in Nederland zeldzaam voorkomende vleermuissoorten. Lutra 36-2.

Mostert, K., & J. Wondergem, 1993. Tweekleurige vleermuis en bosvleermuis op Maasvlakte. Zoogdier 93-3.

Floor van der Vliet

Tweekleurige vleermuis, Scherpeningen 2000; Bart Noort

Bestemming eigen vermogen Stichting vleermuisbureau

Door het samengaan van de SVB met de VZZ is er geen reden meer voor de SVB om langer voort te blijven bestaan. De stichting zal zich dan ook na afronding van de activiteiten die er nu nog liggen opheffen. Alle lopende zaken zijn al door de VZZ overgenomen. De SVB heeft zich voordat ze zich gaat opheffen nog twee doelen gesteld, het eerste doel is het nog dit jaar laten verschijnen van een brochure "Vleermuizen en bomen".

Het tweede doel dat nog zal moeten worden afgerond is het vinden van een juiste bestemming van het eigen vermogen dat de SVB heeft opgebouwd in de jaren van haar bestaan. Het bestuur van de SVB heeft besloten dit geld ten goede te laten komen aan kleinschalige projecten in de provincies. Het oogmerk van de stichting is altijd geweest dat in nauw overleg met de provinciale werkgroepen opdrachten werden uitgevoerd. De stichting heeft altijd veel gesteund op kennis en deskundigen uit de provincie en is dan ook van mening dat het geld weer ten goede moet komen aan provinciale vleermuisprojecten.

De stichting wil graag een bijdrage leveren aan kleinschalige vleermuisprojecten door de helft van de kosten te betalen. De andere helft van de kosten zal middels een andere vorm van financiering gedekt moeten worden.

De ervaring is dat wanneer al de helft van de financiën is gedekt het vaak gemakkelijker is om bij andere fondsen danwel overheden aan te kloppen. De SVB heeft een eigen vermogen van rond de F. 30.000.

Voorwaarden

- Het dient een kleinschalig project te betreffen dat direct betrekking heeft op bescherming van onze inheemse vleermuizen.
- De helft van de kosten komt voor rekening van andere financiers.
- De totale kosten bedragen niet meer dan F.5000,-
- Het project dient binnen een jaar na toekenning van de

gelden te zijn uitgevoerd.

- De helft van het toegezegde bedrag zal vooraf worden overgemaakt, de andere helft volgt na afronding van het project.

Wat moet je doen om in aanmerking te komen voor een bijdrage van de SVB?

- Schrijf een projectvoorstel met daarin een duidelijke omschrijving en begroting.
- Vermeld de periode waarin het project uitgevoerd moet gaan worden.

De voorstellen zullen door het bestuur van de SVB (Rudy van de Kuil, John van Vliet, Floor van de Vliet) en de oud voorzitter Jan Buys, één van de oprichters van de SVB, worden beoordeeld.

Stuur jullie projectvoorstel naar de voorzitter van de stichting:
Rudy van der Kuil, J. van Offwegelaan 74, 2282 HS te Rijswijk,
of via mail VAN_DER_KUIL1@ZONNET.NL

www.vleermuis.net

dé ingang voor informatie over vleermuizen in Nederland

Begin dit jaar bleek dat er bij de VZZ en bij Vlen leden simultaan het idee leefde voor een goede informatieve website over vleermuizen. Voor het Vlen proco-overleg van 10 maart is dit idee gezamenlijk uitgewerkt en is het op het overleg gepresenteerd. De eerste reacties waren enthousiast. Het ontwikkelproces is daarna gestart, vandaar dat we nu al wat informatie over de plannen kunnen geven.

Doelgroep en functionaliteit

Vleermuis.net moet een centrale ingang worden voor informatie over vleermuizen in Nederland, vleermuisbescherming en vleermuisonderzoek en voor het uitwisselen van informatie en ervaringen op deze gebieden. De website is bedoeld voor drie groepen gebruikers: "gewone mensen" met belangstelling voor vleermuizen of met vleermuis"klachten", vleermuiswerkers, en personen die in hun beroep met vleermuizen te maken krijgen (b.v. gebouwenbeheerders en natuurbeheerders).

Voor deze doelgroepen zal vleermuis.net meerdere functies hebben:

- algemene informatie verstrekken* over vleermuizen, vleermuisbeschermingen en -onderzoek.
- eerste opvang en verwijspunt vleermuisklachten*
- ondersteuning* van de praktijk vleermuisbescherming en vleermuisonderzoek door:
- informatie over methoden en organisatie van onderzoek en bescherming en mogelijkheden van financie-

ring

- ondersteuning d.m.v. handleidingen / formulieren / on-line formulieren
- platform voor *uitwisseling van ideeën en ervaringen*
- wegwijzer* naar literatuur, congressen en andere

websites

- promoten* van vleermuisbescherming en onderzoek : werving van vleermuiswerkers
- promoten van publieksactiviteiten / speciale activiteiten
- verwijzen naar en faciliteren / ondersteunen* van provinciale werkgroepen.

Met de facilitering / ondersteuning van provinciale werkgroepen wordt bedoeld dat het op termijn mogelijk moet zijn dat provinciale werkgroepen een eigen site kunnen plaatsen binnen de website.

Voor èn door ...

Het zal duidelijk zijn dat zo'n website een omvangrijk project is. Daarom zijn we op zoek naar mensen die (op vrijwillige basis) willen helpen. We zoeken mensen voor drie soorten taken:

- webeditors en webredacteurs: technische bouw en inhoudelijk onderhoud van de website.
  - informatie-leveranciers : schrijven van teksten of aanleveren van bestaande teksten/ bronnen over de verschillende aspecten van vleermuizen, vleermuisbescherming en onderzoek.
  - klankbordgroep : aandragen van actuele onderwerpen, signaleren van hiaten in de website en beoordeling van bepaalde onderdelen op volledigheid en juistheid
- Over de precieze invulling en organisatie van deze taken wordt nog gebrainstormd. Mocht je toch al interesse hebben voor één van deze taken, laat het ons dat even weten door een e-mail te sturen naar info@vleermuis.net. Geef dan duidelijk aan voor welke taak je interesse hebt. Als je interesse hebt om informatie aan te leveren, geef dan ook aan met betrekking tot welk onderwerp je dat wilt doen.

De homepage van de website bestaat al: www.vleermuis.net. De site is weliswaar nog leeg, maar er wordt hard aan gewerkt om zo snel mogelijk alvast wat pagina's klaar te hebben. Wij kunnen een e-mail versturen zodra de site in de lucht is. Stuur daarvoor een e-mail naar info@vleermuis.net met als onderwerp "start vleermuis.net". Meer informatie over de website zal binnenkort al op de site te vinden zijn.

Erik Korsten / Mieuw van Dienenhoven

Vale Vleermuis in Den Haag

Het zal je toch maar gebeuren om opeens oog in oog te staan met de grootste in Nederland voorkomende vleermuis, spanwijdte ergens tussen 35 en 43 cm. En dat niet zoals kan worden verwacht in Limburg maar in Den Haag, op een winderige maandagmiddag 5 februari 2001.

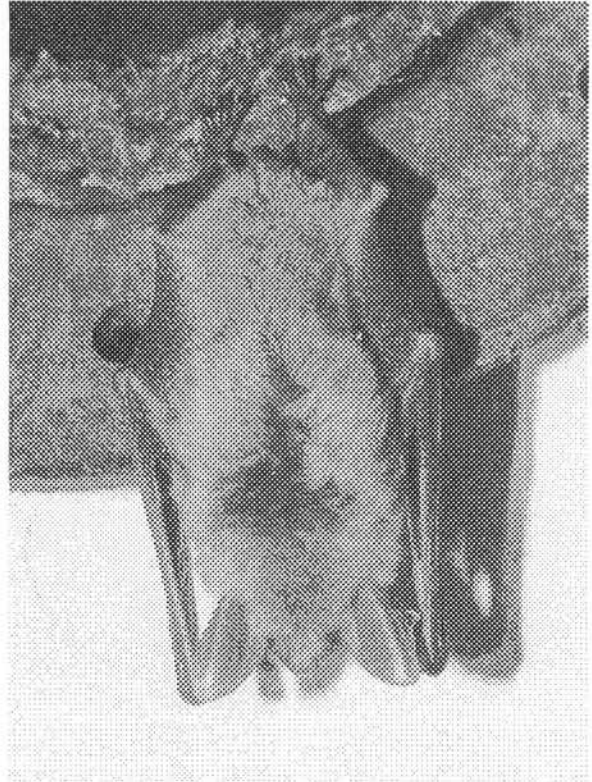
Op maandag 5 februari waren wij op zoek naar nog mogelijke nieuwe verblijfplaatsen van vleermuizen in de omgeving van Den Haag. De Duitsers hebben gedurende de oorlog hier een zeer groot aantal bunkers (totaal 108.000 m³ beton) neergezet die stand hadden moeten bieden aan een mogelijke aanval vanuit zee. In totaal is hier nog pakweg 60.000 m³ van over, het grootste deel van de bunkers ligt verscholen onder het zand, is niet zichtbaar en ook door vleermuizen niet te gebruiken. Gedurende het zomerseizoen worden door waarschijnlijk jongeren, pogingen ondernomen om in deze afgesloten bunkers te komen. Het kan ook zijn dat de 'bunkerboys' dit op hun geweten hebben, dit zijn mensen die vooral interesse hebben in bouwkundige zaken en nieuwsgierig zijn of er nog overblijfselen uit de oorlog in bunkers zijn te vinden. Aangezien het waarschijnlijk vooral zomeractiviteiten zijn, kan het niet zo'n kwaad zolang ze maar geen vuurtjes gaan stoken.

In totaal hebben wij de afgelopen weken een twintigtal plaatsen gevonden waar bunkers opgebroken bleken te zijn, in totaal leverde dit tiental watervleermuizen op, en daarnaast natuurlijk een stukje bevrediging om in een bunker te komen waar je al een aantal jaren lang omheen en overheen hebt gelopen. En dan opeens zie je de sporen van graafwerk die er op duiden dat je toegang hebt.

Na afloop van deze maandag die één enkele watervleermuis opleverde, kwam in mijn gedachten op om een tweetal bunkers te bezoeken die ik een 5-tal jaren terug ook al had bezocht. Toen was er niets aangetroffen, maar het blijkt telkens weer dat situaties kunnen wijzigen en voor vleermuizen geschikter kunnen worden. Toen wij aankwamen bij de twee bunkers werd er verteld dat er twee jaar terug al eens een vleermuis had gehangen, een kleintje, waarschijnlijk watervleermuis. De nieuwsgierigheid was gewekt, maar toen wij de bunker inkwamen dachten we al snel dat we er geen vleermuis zouden aantreffen. Het plafond was behangen met spinnewebben en de bunker was zeer droog, vaak niet zulke goede tekens om vleermuizen aan te treffen. Maar toch begonnen wij alle gaatjes er kieren na te kijken op zoek naar die ééne vleermuis die zich voor ons verborgen had gehouden. En toen bleek er plots en tot grote schrik een wel hele grote vleermuis te hangen in een van de kamers van de bunker. Je moet bedenken dat we in Zuid-Holland niet zoveel gewend zijn, en dan zeker niet dit soort formaten. De vale vleermuis hing vrij aan een metalen ring op pakweg 1.75m.

De eerste vale vleermuis voor Zuid-Holland was daarmee een feit geworden. En verder is er de mogelijkheid om de tweede bunker die niet meer in gebruik is geschikt te gaan maken voor vleermuizen. Zo zie je maar weer dat één vleermuis deuren voor je kan openen, hoewel ik liever zelf de deur gesloten zou houden.

Rudy van der Kuil
Anne Jifke Haarsma
Janco van Beek

Vale vleermuis, Den Haag, Anne Jifke Haarsma

Een eerste jaar ervaringen met vleermuiskasten bij 's Hertogenbosch

In 1999 vatten een aantal leden van de Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant uit de regio 's Hertogenbosch het plan op om vleermuiskasten te gaan maken en ophangen. Hoewel al ruim tien jaar doende met inventarisatie in deze provincie, had onze werkgroep deze manier om informatie te verzamelen over vleermuizen tot nu toe vrijwel onbenut gelaten. Om te beginnen zouden 20 kasten gemaakt worden, en voor de plaats om ze op te hangen werd gedacht aan het Groote Wiel bij 's Hertogenbosch. Dit is een complex van doorbraakkolken in de zuidelijke Maasdijk, omringd door populierenbos. Bij een inventarisatie van de Maasuitwaarden het jaar daarvoor was gebleken dat daar ruige dwergvleermuizen huisden. Bovendien waren daar veel watervleermuizen en enkele rosse vleermuizen jaagden waargenomen. Van de ruige dwergvleermuis is bekend dat ze snel vleermuiskasten bezet, en ook de andere twee soorten worden daar regelmatig in gevonden. Het maken van de kasten verliep niet helemaal op rolletjes, maar na ruim een jaar waren toch 23 kasten klaar. Het model dat werd gebruikt is te omschrijven als 'aangepast model Boshamer'. Het gaat om een platte kast met een grote aanvliegplank. De aanpassingen betreft de latjes aan de zijkanten, die niet recht zijn maar naar boven toe versmallen, en het weglaten van het mestplankje (zie bijgaande tekening). Dit heeft tot gevolg dat vleermuizen zichzelf min of meer klem kunnen zetten tussen voor- en achterkant van de kast, en dat er van onderaf goed zicht is op eventueel in de kast aanwezige vleermuizen. Na het aanvragen en verkrijgen van toestemming van de terreineigenaar, de Gemeente 's-Hertogenbosch, werden in juli 2000 15 kasten bij het Groote Wiel opgehangen. Dit gebeurde met behulp van spijkers, op vier of vijf meter hoogte. In september volgde de eerste

controle. Hiervoor was aan het begin van het jaar al een ont-heffing op de natuurbescher-mingswet aangevraagd en ont-vangen. Het was uiteraard span-nend om te zien of er al zo snel resultaat zou zijn. Bij de derde kast was het raak: de eerste vleermuis. Zoals dat ook elders in ons land gebeurt werd de kast opengemaakt en de vleer-muis eruit gehaald. Aan de hand van het uiterlijk en de maten was het duidelijk dat het een ruige dwergvleer-muis was, een mannetje. Daarna werd het dier terug in de kast gezet. En het bleef niet bij die ene; in totaal bleken maar liefst negen kasten bezet, met naar schatting 21 ruige dwergvleermuizen, een verrassend snel resul-taat!

Er waren wel wat probleempjes. Zo was een enkele vleermuis al gevlogen voordat de kast goed en wel geopend was, en waar een groepje dieren in de kast hing (wat bij zes kasten het geval was) wisten er vaak een of enkele te ontkomen. Wel ontstond een mooie indruk van de paring bij deze soort, want er werden meerdere seksueel actieve mannetjes aangetroffen, met opgezwollen klieren in de bek en opgezette testes. Deze dieren waren zelfs geel verkleurd onder invloed van de hormo-nen. Een van die mannetjes had gezelschap van een ander, waarschijnlijk jonger mannetje. De andere had-den een 'harem' met vrouwtjes om zich heen verza-meld. Gaandeweg bleek verder dat deze manier van controleren nogal wat verstoring veroorzaakte, want er waren zelfs dieren die, nadat ze in de kast waren terug gezet, op de vleugels gingen. Voor een deel vlogen ze naar andere kasten, om daar in te verdwijnen. Hierin ligt de reden dat niet exact het aantal dieren dat de kas-ten gebruikte kon worden bepaald. Ook was er tenmin-ste een dier dat in een boomholte verdween. Het was een wat onwettelijk gezicht, meerdere rondvliegende vleermuizen bij daglicht.

Uit nieuwsgierigheid naar de invloed, die deze eerste controle had gehad op de bezetting van de kasten, is

Kastnr.	13-sep	15-sep	19-sep	29-sep	08-okt	15-okt	08-nov	27-nov
1	-	-	Onbekend	-	-	-	-	-
2	-	-	-	-	-	-	-	-
3	1	-	?	1	-	1	1	-
4	-	-	-	-	-	-	-	-
5	3	2	1	1	-	-	-	-
6	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Stond open	-	-	-	1	-	-	-
8	1	2	1	2	1	-	-	-
9	2	3	Onbekend	2	1	-	-	-
10	3	-	1	3	1	1	1	-
11	-	-	Onbekend	-	-	-	-	-
12	6	-	1 (2?)	Tenminste 3	2	2	2	1
13	6	-	-	1	2	2	-	-
14	4	-	1	-	1	2	2	1
15	1	-	Onbekend	-	1	1	1	-
totaal	± 21 in 9 kasten	7 in 3 kasten	Tenminste 5 In 5 kasten	Tenminste 13 in 7 kasten	10 in 8 kasten	9 in 6 kasten	7 in 5 kasten	2 in 2 kasten

twee dagen later weer gecontroleerd. Dat gebeurde nu echter zonder ladder en dus ook zonder de kasten open te maken. Zoals verwacht was de bezetting sterk terug gelopen: er waren nog maar drie kasten bezet door in totaal 7 dieren. Of de kasten nog eens op dezelfde manier gecontroleerd zouden worden als bij de eerste keer moest nog maar eens besproken worden.

In de weken daarna zijn de kasten nog een aantal malen vanaf de grond gecontroleerd, in de veronderstelling dat dat geen merkbare verstoring zou veroorzaken. Zoals in bijgaande tabel is te zien liep de bezetting en het aantal dieren op, al werd die niet meer van het niveau als van de eerste controle. Op 8 oktober werd nog controle georganiseerd, waarbij vijf regio-leden aanwezig waren. Voorafgaand aan de controle werden de resultaten tot dan toe besproken, en werd besloten de kasten in principe niet te openen. Wel werd een ladder gebruikt. De dieren werden van nabij, met hulp van een lamp op het zicht gedetermineerd. Uitgangspunt daarbij was dat de ruige dwergvleermuis een wat lichtere snuit en een meer tweekleurige vacht heeft dan de gewone dwergvleermuis. Bij een twijfelgeval, de eerste vleermuis die werd aangetroffen, werd de vleermuis wel gepakt en werden maten genomen. Dit was inderdaad een ruige dwergvleermuis, een vrouwtje.

De vleermuiskasten werden nog gecontroleerd tot eind november, waarbij de aantallen geleidelijk afnamen. Bij de eerste controle van dit jaar, in januari, waren de kasten niet bezet. Hoewel in veel gevallen niet met zekerheid de soort is vastgesteld, is aangenomen dat als er geen reden was om aan te nemen dat het om een andere vleermuissoort dan de ruige dwergvleermuis zou gaan, dat het dan om die soort zou moeten gaan.

Bespreking: verstoring

Het ophangen van vleermuiskasten kan waardevolle gegevens over het voorkomen van soorten opleveren, onder andere van soorten waarvan de aanwezigheid op andere manieren moeilijk is vast te stellen. Zo kon in het Wormdal (Z.Limburg) de aanwezigheid van franjestaart worden vastgesteld dankzij het gebruik van vleermuiskasten, de eerste zekere zomerwaarneming van deze soort in Z.Limburg (Verheggen en Pöschkens, 1995). Ook is het controleren van vleermuiskasten misschien als monitoring methode in de zomerperiode te gebruiken. De mate van verstoring die dit met zich mee zou brengen moet dan wel binnen redelijke grenzen blijven. Alleen als de vleermuissoorten die in de kasten worden aangetroffen gedetermineerd kunnen worden, zijn bruikbare gegevens te verzamelen. De keuze van het model vleermuiskast speelt hierbij dus ook een rol. In de verslagen die tot nu toe in Zoogdier en de Vleermuisnieuwsbrief zijn verschenen wordt het aspect verstoring tijdens controle van vleermuiskasten alleen zijdelings besproken. Zo gaat Jan Piet Bekker (1990) ervan uit dat controle vanaf de grond met behulp van een sterke lamp geen verstoring veroorzaakt, al geeft hij hiervoor geen onderbouwing. Op welke manier hij onderscheid maakt tussen dwerg- en ruige dwergvleermuisen maakt hij niet duidelijk. Ludy Verheggen en Jack

Pöschkens (1994) controleren vleermuiskasten (vrijwel dagelijks) vanaf de grond of een ladder, en met behulp van een zaklamp, en vogelkasten vanaf een ladder en met een lamp. Hun reeksen waarnemingen lijken er op te wijzen dat er geen verstoring optreedt bij deze wijze van controleren. Dwergvleermuisen blijven bij dit onderzoek ongedetermineerd. Jan Boshamer

gaat in zijn verslag in Zoogdier 7(3) niet in op eventuele verstoring als gevolg van controles. In een mondelinge reactie geeft hij aan alle kasten open te maken en alle vleermuisen te hanteren, onder andere in verband met een ringprogramma. Hij meent dat de verstoring die dit veroorzaakt beperkt is, wat hij onder andere afleidt uit het meerdere malen achtereenvolgend aantreffen van dezelfde dieren in kasten (met name mannetjes van de ruige dwergvleermuis), en dat dit opweegt tegen het belang van de verzamelde informatie.

Hoewel er geen harde conclusies aan de hier gepresenteerde gegevens kunnen worden verbonden, lijken ze er op te wijzen dat het openmaken van vleermuiskasten en vervolgens hanteren van de aanwezige vleermuisen een aanzienlijk verstoring teweeg brengt, die echter van korte duur is. Twee dagen na de eerste, verstoring, controle waren nog maar drie van de negen kasten bezet en waren er nog maar 7 van de (naar schatting) 21 vleermuisen aanwezig. Binnen twee weken waren echter weer zeven kasten bezet met tenminste 13 vleermuisen. Bij deze lagere bezetting moet rekening gehouden worden met een verloop wat waarschijnlijk ook zonder de verstoring door de eerste controle zou zijn opgetreden. Jan Boshamer (mond.med.) vindt over het algemeen de hoogste aantallen ruige dwergvleermuisen in zijn kasten in de tweede week van september, en in oktober vrijwel geen dieren meer.

Conclusies

Vleermuiskasten blijken korte tijd na het ophangen al bezet te kunnen raken. De bezetting kan dusdanig zijn dat het uitvoeren van tellingen voor monitoring zinvol lijkt. Determinatie van de betreffende vleermuissoort (en) is dan wel noodzakelijk, en dit zal in een deel van de gevallen verstoring veroorzaken. Als een model vleermuiskast wordt gebruikt welke zonder te openen gecontroleerd kan worden zal die verstoring mogelijk binnen redelijke grenzen kunnen blijven.

Peter Twisk.

Literatuur

Bekker, Jan Piet, 1990. Ervaringen met vleermuiskasten. Zoogdier 1 (4): 26-31.

Boshamer, Jan, 1996. Vleermuiskasten in jonge bossen. Zoogdier 7 (3): 25-28.

Verheggen, Ludy, & Jack Pöschkens, 1994. Vleermuizen in het Rimburcherbos (Landgraaf); onderzoek en bescherming. Vlen Nieuwsbrief nr. 18, 6(2): 5-13.

Verheggen, Ludy, & Jack Pöschkens, 1995. Resultaten vleermuistellingen in nest- en vleermuiskasten Rimburcherbos 1994. Vlen nieuwsbrief nr. 20, 7(1): 7-13.

Verheggen, Ludy, & Jack Pöschkens, 1996. Vleermuistellingen in nest- en vleermuiskasten in het Rimburcherbos in 1995. Vlen nieuwsbrief nr. 26, 8(4): 9-13.

Kraamkolonies van watervleermuis en rosse vleermuis in één spechtengat

Rosse vleermuis; Erik Korsten

Op 16 en 17 juni is het gebied "De Vughtse Hoeven" bij Vught door leden van de Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant uit die regio geïnventariseerd op vleermuizen.

Doel was het beginnen van een telgebied ten behoeve van het Zoogdier Monitoring Programma. Er is voornamelijk gezocht naar kraamkolonies in bomen, maar er is ook gekeken welke soorten vleermuizen in het gebied jagen.

De resultaten van deze eerste inventarisatieronde waren

goed. Het gebied is tamelijk rijk aan vleermuizen en we hebben er 6 soorten aangetroffen: watervleermuis, dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis, rosse vleermuis, laatvlieger en grootoorvleermuis. Van de water- en rosse vleermuis vonden we kolonies, waarvan we twee bijzonderheden onder de aandacht willen brengen.

Van de rosse vleermuis werden drie kraamkolonies gelokaliseerd. Voor zover ons bekend waren dit de eerste bevestigde vondsten van kraamkolonies van de rosse vleermuis in Noord-Brabant. Bij één ervan werden 49 uitvliegers geteld en werden twee zogende vrouwtjes gevangen. Bij een tweede boom werden 43 uitvliegers geteld en waren na het uitvliegen duidelijk jonge rosse vleermuizen in het spechtengat te zien. Dit gat bevond zich op ongeveer 4 m. hoogte. Bij de derde boom daar vlakbij was, na het uitvliegen van 9 rosse vleermuizen, ook duidelijk een jonge rosse vleermuis te zien. Hier bevond het gat zich op ongeveer 3,5 m. hoogte.

Er zijn wel eerder kolonies van de rosse vleermuis in Noord-Brabant gevonden maar daarbij werden geen zwangere vrouwtjes afgevangen of jonge vleermuizen gezien. Gevangen dieren betroffen steeds mannetjes. Gezien de geringe afstand tussen de koloniebomen (200 m. / 1 km) zijn deze drie kolonies vermoedelijk als één

kraamkolonie op te vatten. Het totaal van 101 uitvliegers is voor Noord-Brabant een bijzonder hoog aantal. De tweede bijzonderheid was een kraamkolonie watervleermuizen in de boom waar op dezelfde avond 9 uitvliegende rosse vleermuizen en een jonge rosse vleermuis waren te zien. Er werden 36 uitvliegende watervleermuizen geteld, waarvan er één werd gevangen. Dat bleek een zogend vrouwtje te zijn.

Voor zover wij weten is een gemengde kraamkolonie van rosse vleermuizen en watervleermuizen nog niet eerder gevonden. Voor zover dit gecontroleerd is ging het bij andere gemengde kolonies van deze soorten om mannetjes van de rosse vleermuis die inwoonden bij een kraamkolonie watervleermuizen (Limpens et al, 1997).

Van de inventarisatie is een verslag naar Brabants Landschap gestuurd. Een uitgebreide samenvatting van het verslag is gepubliceerd in 't Groottoertje (Jrg. 8, nr. 1, p. 14-19).

Erik Korsten, Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant

Literatuur

Limpens, Herman, Kees Mostert & Wim Bongers, 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. KNNV-Uitgeverij, Utrecht.

Franjestaarten vast aan vliegervangers

Bron: Fledermausanzeiger (FMAZ) december 1999

Reeds in 1998 werd melding gemaakt van een, aan een opgehangen vliegenvanger vastgekleefde franjestaart *Myotis nattereri*. Dit voorval speelde zich af in een veestal in het Zwitserse plaatsje Willisau. Sindsdien is het aantal soortgelijke waarnemingen verder toegenomen. In de zomer van 1999 werden in de plaatsen Schötz, Grosswangen, Willisau en Ebersecken in het Zwitserse kanton Luzern vier franjestaarten gevonden die vast gekleefd zaten aan zogenoemde vliegervangers. Dit zijn kleverige strips met een lengte van ongeveer 40 cm, die aan het plafond kunnen worden opgehangen om vliegen te vangen die het vee in de stallen lastig vallen. In twee van de vier gevallen handelde het zich om vliegvlugge jonge franjestaarten. Dit kan duiden op het voorkomen van kraamkolonies van de franjestaart in veestallen. Tot dusver konden echter nog geen aanwijzingen worden gevonden voor het voorkomen van kraamkolonies van franjestaarten in veestallen en schuren in Zwitserland.

Twee franjestaarten konden met behulp van wat baby-poeder en de nodige handigheid uit hun benarde positie worden bevrijd. Voor de andere dieren kwam alle hulp te laat.

Daniël Tuitert

IKL Limburg wint prijs met klachtenproject

De Ford Motor Company heeft een fonds waaruit jaarlijks prijzen worden toegekend, het Conservation and Environmental Grants Programme. Prijzen worden uitgereikt aan personen of instellingen die met opvallende initiatieven een bijdrage leveren aan het behoud van het natuurlijk en cultureel erfgoed. Projecten kunnen behoren tot één van de vier categorieën: Monumenten (historische gebouwen), Milieu (natuurlijke bronnen), Cultuur (cultureel erfgoed) en Natuur (flora en fauna). Per land kunnen projecten worden ingediend en een nationale jury beoordeelt deze en nomineert de kanshebbers. Dit jaar is het programma voor de 17e keer in Nederland georganiseerd, onder auspiciën van Ford Nederland B.V. Er waren maar liefst 74 inzendingen, waaruit er vijf werden geselecteerd.

Helaas niet de eerste en ook niet de tweede, maar de derde prijs werd toegekend aan de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL) voor het project Vleermuisbescherming in Limburg. Tijdens een feestelijke bijeenkomst op 9 februari in Diemen mocht IKL de geldprijs (f 1000) plus een beeldje (een roodborstje) in ontvangst nemen van professor Asselbergs, directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. De juryverklaring bij deze prijs luidde: Wat de jury in dit project voornamelijk aanspreekt is de snelle en persoonlijke benadering van mensen die soms in eerste instantie negatief tegenover vleermuizen staan. Dankzij de meldpunten in elke gemeente is het voor de bewoners eenvoudig om een klacht over vleermuizen te melden. Door de persoonlijke benadering van de vrijwilligers en de ongedwongen uitleg over de dieren neemt men een groot deel van de angst weg en weten de projectmedewerkers de bewoners vaak te interesseren en zelfs te enthousiasmeren voor het behoud van deze streekbewoners. De manier waarop men dit doet is lovenswaardig te noemen.

Op de VLEN-dag 4 november j.l. in Leiden heeft Jan Kluskens ons enthousiast verteld over het project en de successen die dit oplevert voor de vleermuisbescherming. Dat het project zelf nu deze prijs heeft gekregen is een succes waarmee het IKL-Limburg, in het bijzonder Jan als trekker van het project, en natuurlijk ook de vrijwilligers van het project van harte mee worden gefeliciteerd. Moge er inspiratie van uitstralen naar andere provincies en groepen vleermuiswerkers.

Gerhard Glas

Vroege vleermuizen

Maandag 2 april 2001. Tot nu toe was het steeds prut weer geweest. Koude nachten met vaak veel regen. Geen echt vleermuisweer, op een enkele verdwaalde dwergvleermuis na. De vroegste dwergvleermuis heb ik half februari horen vliegen. Maar vandaag was het erg lekker warm (ongeveer 20-25 graden), echt t-shirts met korte broeken weer dus. Met Chis en Nellie Smeenk ben ik 's avonds in de Leidsche Hout gaan vieren. Want Chris Smeenk had hier gisteren al heel vroeg dwergvleermuizen zien vliegen, maar dan zonder batdetektor. Welke van de drie (!) dwergvleermuizen zou dit zijn? Om half negen hoorden en zagen we de eerste dieren vliegen. Hoog boven de beuken circelden drie gewone dwergvleermuizen. Wat een mooi geluid toch!! Dat is weer even wat anders dan een winterslapende vleermuis. Benieuwd naar wat er nog meer rond vloog liepen we naar de middenvijver. En daar vlogen nog een stuk of tien gewone dwergvleermuizen. Met daar tussen een paar ruige dwergvleermuizen. Dit zijn dieren die hier hebben overwinterd en nu weer even moeten opvettten om later terug te vliegen. Waarschijnlijk blijven de meeste mannetjes ruige dwergvleermuizen hier, terwijl de (bevruchte) vrouwtjes terugvliegen (Lina, in prep.). Om negen uur, kwam een erg groot snel vliegend exemplaar de vijver over vliegen. Een rosse vleermuis!! Ons geluk kon niet op. Na een tijdje rond gewandeld te hebben, klonk ook de monotome ratel van de watervleermuis uit de batdetektor. Twee dieren waren kleine rondjes aan het vliegen boven een sterk verlichte parkvijver. Ze leken absoluut geen last te hebben van de vele lichtbronnen die de vijver beschenen. Na afscheid te hebben genomen van de beide Smeenken ging ik op weg naar de Haarlemmertrekvaart. Dit is een lange vaart die vanaf Warmond richting Leiden loopt. Onderweg heb ik nog even snel Oud Poelgeest mee gepikt. Een oud landgoed met veel oude beuken en een kasteel met bijbehorende kasteelvijver. Boven deze vijver vlogen drie watervleermuizen rond. Erg grappig waren hun net op tijd afgeblazen vangstpogingen van de daar rondzwemmende padden. Deze kwamen net met kop en voeten boven het wateroppervlak uit. Ook vlogen er nog twee rosse vleermuizen rond. Boven de Haarlemmer trekvaart was het vrij rustig. Slechts twee snel voorbijvliegende watervleermuizen en een paar dwergvleermuizen. Op weg naar de Oude Rijn heb ik Gerben Achterkamp nog even opgepikt. De Oude Rijn is een brede zijtak van de Vliet. Hier vliegen ieder jaar grote aantallen meervleermuizen rond. Jammer genoeg blijft de kolonieplaats, ondanks de vele zoekpogingen, onvindbaar. Om 22:30 bereikte Gerben en ik onze vaste stek aan de Oude Rijn, net buiten Leiden. En kijk, daar kwam onmiskenbaar een meervleermuis aangevlogen. En nog een, en nog een. Nu al meervleermuizen, dat is echt vroeg. Dezelfde avond heeft Kees Mostert een Laatvlieger gehoord en de grootoor vleermuis heb

ik op 1 april in Duitsland gehoord. Alle (algemene) vleermuissoorten zijn dus nu al wakker. Nu wij nog!!

Met dank aan Chris en Nellie Smeenk, Gerben Achterkamp

Anne Jifke Haarsma

Zoogdierdatabank: blij waarnemingen verzamelen!

In 2000 is begonnen met het opzetten van een elektronische databank met verspreidingsgegevens van zoogdieren in Nederland. In deze databank kan per locatie (bijv. kilometerhok) opgezocht worden of er verspreidingsgegevens beschikbaar zijn. Althans, dat is de doelstelling. Zo ver is het nog niet. Als VZZ zijn we begonnen met het invoeren van alle gegevens die we sinds 1988 (het jaar waarin het verzamelen van verspreidingsgegevens voor de Atlas van de Nederlandse zoogdieren afgesloten werd) tijdens inventarisaties van de Veldwerkgroep of tijdens opdrachten verzameld hebben. Ook de gegevens die door de Stichting Vleermuisbureau sinds haar oprichting verzameld zijn, zijn ingevoerd. In totaal gaat het om 12.500 waarnemingen (records). Dat lijkt veel, maar is het niet. Zo blijkt dat als ons gevraagd wordt welke zoogdieren in een bepaalde gemeente voorkomen, wij vaak nog moeten antwoorden dat we dat niet weten. Dit komt omdat er nooit geïnventariseerd is, of omdat de gegevens niet bij ons bekend zijn. Het komende jaar willen we in ieder geval het tweede oplossen door samenwerking met alle provinciale zoogdier- en vleermuiswerkgroepen en eventuele andere organisaties die ook zoogdieren inventariseren.

Daarnaast beschikt het ExpertiseCentrum LNV (onderdeel van het Nederlandse ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij) over zeer veel verspreidingsgegevens die zij in de loop der jaren van diverse personen en instanties gekregen heeft om op te nemen in het elektronische bestand van het Biogeografisch Informatie Centrum (BIC). Het BIC bestaat al een tijdje niet meer. De gegevens worden zodoende niet ingevoerd en/of gebruikt. De VZZ heeft aangeboden het beheer van dit bestand over te nemen. In het jaar 2001 zullen hierover nadere afspraken gemaakt worden. Het bestand bevat namelijk ook oude gegevens (van voor 1988), die echter nooit gecontroleerd zijn op juistheid en betrouwbaarheid. Het wordt nog een hele klus om die controle uit te voeren. Het loont echter wel de moeite om die controle uit te voeren. Op dit moment wordt namelijk veel aandacht besteed aan het evalueren van het natuurbeleid in Nederland. Daarvoor wil men (bijv. een terreinbeheerder of een overheid) de huidige situatie vergelijken met de situatie enkele jaren tot enkele decennia geleden. Zo'n vergelijking heeft alleen zin als de historische gegevens betrouwbaar zijn.

Behalve het bestand voorzien van oude gegevens, moet het bestand natuurlijk ook actueel blijven. Daarom verzoeken wij iedereen die waarnemingen verricht, deze door te blijven geven of door te gaan geven. Het gaat ons dan vooral om de soorten die niet zo vaak waargenomen worden en soorten die niet tot nauwelijks door een van de meetnetten van Zoogdiermonitoring gevolgd worden. De kleine marterachtigen wezel, hermelijn en bunzing zijn hiervan goede voorbeelden. Maar ook allerlei waarnemingen van vleermuizen die met de bat-detector worden waargenomen of op een andere manier worden gesignaleerd. Op het kantoor van de VZZ zijn nog (oude) waarnemingsformulieren verkrijgbaar, maar de voorkeur wordt gegeven aan invoer van de gegevens door de waarnemers zelf. Op de web-site zal binnenkort een voorbeeld bestand te downloaden zijn, waarmee het noteren en doorgeven van waarnemingen helemaal een makkie wordt.

Kortom: blij waarnemingen verzamelen en opschrijven en geef ze door aan de VZZ of aan een provinciale zoogdieren/vleermuiswerkgroep!

Dennis Wansink & Maurice La Haye

Vleermuizen op het Net

Bij het begin van de heroprichting van de VLEN-Nieuwsbrief, werd nog iemand gezocht om elke keer een rubriek te verzorgen over vleermuizen op het net. Bij deze is die te vinden in de Nieuwsbrief. Het mooie van web-sites is dat ze vrij gemakkelijk aan te passen zijn. Hier door is het steeds weer een verrassing wat er op staat. Daarom is het mogelijk dat een andere keer in deze rubriek dezelfde site staat, omdat de site dan aangepast is. De links kunnen ook wel eens veranderen. Schrik dan niet en zoek even bij www.vinden.nl naar de juiste link.

The Bat Conservation Trust

Britisch Bats
Beheerder: The Bat Conservation Trust
Adres: <http://www.bats.org.uk>
Onderwerp: Groot Brittanië
Taal: Engels

Door op het blokje "Britisch Bats species" te klikken kom je bij een lijst van alle waargenomen soorten in Groot Brittanië. Door uit deze lijst een soort te kiezen, krijg je een verspreidingskaartje van de soort waar je op hebt geklikt. Door middel van een stoplicht wordt aangegeven hoe het gaat met die soort in Groot Brittanië. Ook zijn er mooie pentekeningen bij, van de vleermuizen, maar ook van hun voedsel en jachtgedrag.

Om geluidjes te downloaden, moet je bij "British Bats species" naar beneden gaan en dan naar batdetectors. Hier zijn dan geluidjes te downloaden van bijv. de piepkleine dwergvleermuis, *Pipistrellus pygmeus*.

Een foutje betreft het verspreidingskaartje van de franjestaart. Hierop staat dat Nederland en Vlaanderen geen franjestaarten herbergt. Misschien dat dit komt omdat er niet erg veel zekere franjestaart- waarnemingen zijn. Eindconclusie: Deze site is zeer volledig en is zeker een aanrader!!!

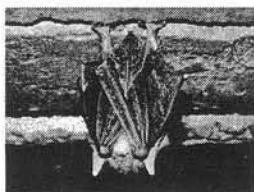
Jan Buys

Beheerder: Jan Buys

Adres: http://web.inter.nl.net/users/jan_buys

Onderwerp: Artikelen en foto's

Taal: Nederlands en Engels

Op deze site van Jan Buys staan een heel aantal foto's van overwinterende vleermuizen. Ook kun je hier allerlei artikelen over vleermuizen downloaden. Deze artikelen staan in PDF- formaat. Dit valt te lezen met acrobat reader, te downloaden bij www.adobe.com. Eindconclusie: Een aanrader om artikelen te lezen en mooie foto's te bekijken.

Vogels en Vleermuizen van de lage landen

Beheerder: De Wielewaal/ Artifex

Adres: <http://home.tiscalinet.be/artifex/>

Onderwerp: Vleermuizen algemeen

Taal: Vlaams

Door eerst op vleermuizen te klikken, laat je het vogelgedeelte achter je. Deze goede site heeft allerlei geluiden van alle vleermuizen met plaatjes!!! Door de plaatjes met een javascriptje te beveiligen, is het niet heel gemakkelijk deze plaatjes op te slaan. Wil je dit toch doen, dan moet je het gewoon even naar bestand en dan opslaan als en dan heb je dat plaatje in een map staan. Jammer dat er geen bechstein's vleermuis staat maar langoorvleermuis. Ook dat ze beweren dat ze het geluid van een franjestaart hebben. Het is natuurlijk maar de vraag of dit zo te determineren valt. Dit lijkt mij een beetje onwaarschijnlijk!!!

Alleen jammer dat ze zo'n trage server hebben waardoor de geluidjes slecht te downloaden zijn. Soms zelfs maar met een halve kB per seconden!!!

Ook is er een free-ware programma te downloaden die het dure bat-sound totaal overbodig maakt om geluiden te analyseren.

Eindconclusie: ondanks de foutjes, een site die zeker de moeite waard is.

Cees' Vleermuizen Pagina

Beheerder: C.S.Bakker

Adres: <http://home.hccnet.nl/c.s.bakker/>

Onderwerp: Vleermuizen in Nederland en batdetectors.

Een Nederlands talige site die over vleermuizen gaat. Hier zijn o.a. geluidjes te downloaden van verschillende vleermuissoorten. Ook staan ook een aantal links bij, die wel goed zijn. Er staan wel een aantal foutjes in dat bijv. mopsvleermuis zeldzaam is in Limburg. Hier zijn jammer genoeg geen waarnemingen bekend, dus helaas. Eindconclusie: Wel een aardige site, alleen zouden de foutjes er wel uit mogen.

Batbox

Beheerder: Stag electronics

Adres: <http://www.batbox.com>

Onderwerp: Bat-detectors en geluidjes

Hier zijn onder andere veel plaatjes van vleermuizen en geluidjes te downloaden (groot hoeft). Wel tof! Ook kan je hier muziek van vleermuiscombinaties downloaden!!! Voor de rest stelt het niet erg veel voor.

Eindconclusie: Vooral als je geluidjes wilt downloaden is het wel grappig.

René Jansen

Kerkzolderonderzoek, helemaal zo gek nog niet!

In tijden dat de bat-detector nog niet beschikbaar was, was het bezoeken van vleermuisverblijven één van de weinige goed uitvoerbare inventarisatiemethoden. Maar ook in het tijdperk van bat-detectors heeft deze methode niet afgedaan. Het is een goede aanvullende inventarisatiemethode. Vooral voor soorten zoals de grootoorvleermuizen met een erg zachte sonar heeft kerkzolderonderzoek zin!

Ook is er al een onderzoek gedaan naar de haalbaarheid van een kerkzolder-monitoringsonderzoek. Het CBS is er al warm voor gemaakt, maar waar blijven de resultaten?

Geschiedenis

In 1961 is Sjoerd Braaksma begonnen met het inventariseren van kerkzolders en andere oude gebouwen in Nederland. Zijn insteek was dat het slecht ging met de kerkuil, en vanuit StaatsBosBeheer mocht hij onderzoek gaan doen naar het voorkomen van kerkuilen op ker-

Waar	Wie	Wanneer	Resultaat	Publicatie
Zuid-Limburg	o.a. Vergoossen en Verheggen	Vanaf 1970	o.a. twee ingekorven kolonies	o.a. Hoogeveen & Verheggen, 1997
Zuid-Holland	R. van der Kuil	1993 tot en met 1995	Concentratie grootoorvleermuizen, Wassenaar en in Vijf Heerenlanden.	Mostert et al., 1996
Noord Holland	K. Kapteyn	winter van 1992	In de steden zit niets, in West-Friesland zitten nog een aantal groepen.	Kapteyn, 1992
Noord en Midden Limburg	o.a. J. Buys	1986 t/m 2000	2 concentraties grijze grootoorvleermuizen.	Buys et. al., 1999
Noord-Brabant	A. van Poppel	1986 t/m 2000	Grijze grootoren en ingekorven?	(nog) niet gepubliceerd. Mond. med. A. van Poppel
Friesland	M. Zijlstra	tot 2000	56 uitvliegende grootoren uit één kerk.	(nog) niet gepubliceerd. Mond. med. M. Zijlstra
Friesland	o.a. Z. Bruin	i.i.g. 2000	Twee bekende meer-vleermuiskolonies.	(nog) niet gepubliceerd. Op de Vlen-dag gepresenteerd.
Rijk van Nijmegen	H.Limpens en B. Verboom	1999	34 gebouwen onderzocht, weinig vleermuizen.	Limpens&Verboom, 2000
Twello en omstreken	R. van der Kuil	vanaf 1992	13 kerken (één groep van 34 bruine grootoren).	(nog) niet gepubliceerd. Mond. med. R. van der Kuil
Bommelerwaard, de Betuwe, Land van Maas en Waal	Hele groep mensen	2000	Aantal grote kolonies bruine Grootoorvleermuizen	Janssen, 2001
rond Breukelen	J. Buys	vanaf 1997	???	(nog) niet gepubliceerd. schrift. med. J. Buys

ken. Vanuit de vleermuiswereld is er toen op aangedrongen ook de vleermuizen mee te nemen (mond. med. Gehard Glas).

Dit najaar zal in Overijssel Theo Douma een 25-tal oude gebouwen te bezoeken op de aanwezigheid van vleermuizen. René Janssen is van plan dit jaar de rest van Gelderland te doen. De rest houdt in, dat Gelderland gedaan wordt min de omgeving van Twello, het Rijk van Nijmegen en de Betuwe, de Bommelerwaard en het Land van Maas en Waal. Verder zal ook het grote kerkzolderonderzoek in Noord-Holland weer een vervolg krijgen dit jaar.

Er is in het niet zo verre verleden ook aardig wat kerkzolderonderzoek gedaan. Dit is soms al 10 jaar geleden, en het is dan ook hoog tijd dat deze onderzoeken weer eens herhaald worden. Om dit onderzoek weer op te pakken of mee te lopen met het onderzoek, verwijs ik graag naar de auteur van de publicatie.

Kerkzolderonderzoek, wat kun je er mee?

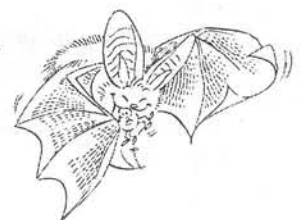
In het onderzoek wat is uitgevoerd in het Rivierengebied, blijkt dat kerkzolderonderzoek een goede aanvullende methode is. In alle uurhokken zaten grootoor-

vleermuizen (Janssen, 2001), wat niet bleek uit de kaartjes uit de Atlas van de Nederlandse vleermuizen (Limpens et. al.).

Ook is het waarnemen van ingekorven vleermuis zeker niet gemakkelijk met een bat-detector. Zelfs als je de uitvliegopening weet te zitten, is het zeer lastig deze dieren te volgen (Boonman, 1993)! Maar tijdens kerkzolderonderzoek is deze kolonie dan toch gevonden. In Gelderland is het nog steeds niet bekend waar de vale vleermuizen uit 't Loo en uit Klein Heidekamp vandaan komen (Glas, 2000). Misschien dat kerkzolderonderzoek hier een uitkomst kan bieden. In Friesland zaten er zelfs watervleermuizen op kerkzolders! Dit bij gebrek aan boomholten (Glas, 1986). En natuurlijk valt uit de data die het herhaaldelijk bezoeken van kerkzolders oplevert, een mooi vergelijk te maken tussen de verschillende jaren.

Wanneer tellen...

Tijdens de afgelopen onderzoeken zijn verschillende methoden toegepast. De algemene methode is om één keer per jaar in augustus of september te tellen.

Door Rudy van der Kuil is in Zuid-Holland het hele jaar door geteld, behalve in de winter (Mostert et. al., 1996). Hier is wat voor te zeggen, in het voorjaar kun je weinig op vleermuisgebied doen, dus is kerkzolderonderzoek een goede aanvulling. Het nadeel is dat je weinig tot geen dieren zult aantreffen, de beste periode daarvoor zijn de maanden augustus/september. Wel kunnen er sporen worden aangetroffen in de vorm van 'uitwerpselen', met deze informatie kan dan vervolgens in augustus/september nog een tweede bezoek keer terug moeten komen. Dit was ook de methode van Kees Kapteyn. Hij bezocht in de winter 140 kerkzolders en, waar verse mest lag, kwam hij in de nazomer terug (Kapteyn, 1992). Het nadeel hiervan is wel dat je het sleutelbeherende persoon van die kerk twee keer lastig moet vallen. Deze methode en de vorige methode werkt alleen om te inventariseren waar wat op een kerkzolder zit. Voor het monitoren is het verstandig een en dezelfde methode te gebruiken, de algemene methode.

Tellen is cool...

en daarom wil ik bij deze meedoen met dit deelmeetnet! Om je op te geven voor dit project kun je terecht bij Mieuw van Diedenhoven, coördinator meetnet zomerkolonies m.vandiedenhoven@vzz.nl. Hier is over een poosje ook een handleiding voor het onderzoeken van kerkzolders te krijgen.

Kerkzolderonderzoek kost relatief weinig tijd. In het begin moet je even doorzetten om binnen te komen, maar als je éénmaal contact hebt met de juiste persoon, mag je meestal volgend jaar zonder problemen weer de zolder op (mond. med. Jan Buys).

Een kerk hoeft maar één keer per jaar gecontroleerd te worden en dat ook nog overdag! Het begint bijna op wintertellingen te lijken, waarvoor toch relatief veel mensen warm te maken zijn! En verder zijn veel kerken monumentale gebouwen waar veel is te zien over onze nederlandse geschiedenis. Cultuur en natuur gaan bij het kerkzolderonderzoek dus goed samen.

Literatuur

Braaksma, S., 1960-1984 [in serie]. Onderzoek naar het voorkomen van kerkuilen en vleermuizen in kerken en oude gebouwen. Jaarrapporten Staats Bos Beheer, Utrecht.

•Buys, J., H. Heijligers en M. Dorenbosch, 1999. Voor vleermuizen de kerk in. *Natuurhistorisch Maandblad*, 88(5): 82-93.

•Dorenbosch, M. 1996. Een impressie van een bezoek aan de kolonie ingekorven vleermuizen van Echt. *VLEN-Nieuwsbrief*, 8(2):16-17.

•Glas, G., 2000. Vale vleermuis bij Arnhem. *Zoogdier* 11(2) : 29-30

•Glas, G.H., 1986. Atlas van de Nederlandse vleermuizen 1970-1984, alsmede een vergelijking met eerdere gegevens. Zoologische bijdragen no.34. Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden.

•Hoogeveen, N. & L. Verheggen, 1997. Vleermuizen kunnen weer naar de kerk. *Zoogdier* 8(4):7-11.

•Janssen, R., 2001. Honderd kerken zo gepiept. Een

kerkzolderonderzoek in de Betuwe, de Bommelerwaard en het Land van Maas & Waal. *VLEN-Nieuwsbrief* 12 (1).

•Kapteyn, K., 1993. Vleermuizen op Noord-Hollandse kerkzolders. *Zoogdier* 4(1):19-24.

•Limpens, H.J.G.A., K. Mostert & W. Bongers, 1997 (red.). Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.

•Limpens, H.J.G.A. & B. Verboom, 1999. Vleermuizen onder dak. Een vooronderzoek in het rijk van Nijmegen. Rapport van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming. Rapport 1999.09

•Limpens, H.J.G.A. & B. Verboom, 2000. Meetnet vleermuiszomerkolonies. Deel 2: Kerkzoldertellingen als methode voor het monitoren van vleermuispopulaties; mogelijkheden en beperkingen. Rapport van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming. Rapport 2000.06.

•Mostert, K., R. v. d. Kuil & J. Wondergem, 1996. Kerken steeds leger... Vleermuizen op kerkzolders in Zuid-Holland. *Zoogdier* 7(3):12-19.

René Janssen

Rijksstraatweg 80

4197 RM Buurmalsen

anomalus@zonnet.nl

Agenda Vleermuisconferenties

5. Fachtagung der BAG Fledermausschutz

Datum: 18-20 mei 2001

Plaats: Prenzlau, Duitsland

Informatie: BAG Fledermausschutz, BaumhofstraÙ 103,

37520 Osterode am Harz, Duitsland, tel. 00 49 5522

73841 ('s avonds)

Voertaal: Duits

12th International Bat Research Conference

Datum: 5-9 augustus 2001

Plaats: Bangi, Maleisië

Informatie: Website: www.ukm.my/ukm/seminar/bat/index.html

Voertaal: Engels

10th National Bat Conference

Datum: 31 augustus – 2 september 2001

Plaats: Nottingham University, Nottingham, Engeland

Informatie: The Conservation Trust, 15, Cloisters House,

8 Battersea Park Road, London SW8 4BG, Engeland,

e-mail: mcedwards@bats.org.uk

Voertaal: Engels

The 31st Annual North American Symposium on Bat

Research

Datum: 24-27 oktober 2000

Plaats: Victoria Conference Centre, Victory, British Columbia, Canada

Informatie: Website: www.nasbr.com

Voertaal: Engels

VLEN-dag 2000

Datum: 3 november 2001 (onder voorbehoud)

Plaats: wordt nog bekend gemaakt

Informatie: vleermuiswerkgroepnederland@vzz.nl

Voertaal: Nederlands; buitenlandse sprekers Duits of Engels

XVth Ogólnopolska Konferencja Chiropterologiczna

Datum: 9-11 november 2001

Plaats: Conferentiecentrum "Orle", Gdańsk

Informatie: xvokc@poczta.onet.pl

Voertaal: Pools

9e Recontres nationales Chauves-Souris de la SFEPM

Datum: november 2001 (onder voorbehoud)

Plaats: Natuurhistorisch Museum, Bourges, Frankrijk

Informatie: e-mail: info@museum-bourges.net

Voertaal: Frans

IXth European Bat Research Symposium

Datum: 26-30 augustus 2002

Plaats: Universiteit van Le Havre, Le Havre, Frankrijk

Informatie: Dr. Stéphane Aulagnier, I.R.G.M., B.P. 27, 31326 Castanet-Tolosan cedex, Frankrijk, e-mail: aulagnie@toulouse.inra.fr

Voertaal: Engels

32nd Annual North American Symposium on Bat Research

Datum: 6-9 november 2002

Plaats: Burlington, Vermont, U.S.A.

Informatie: Website: www.nasbr.com

Voertaal: Engels

Xth European Bat Research Symposium

Datum: augustus 2005

Plaats: Ierland

Voertaal: Engels

Voor informatie over bovenstaande conferenties kan men ook terecht bij:

RCBSC

Postbus 835

2300 AV Leiden

e-mail: p.h.c.lina@n.agro.nl

p.h.c.lina@tiscali.nl

Kort nieuws

Zomerkamp VWG 28 juli – 5 augustus 2001, Italië

Het zomerkamp van de Veldwerkgroep zal dit jaar plaatsvinden in natuurreservaat Onferno, ten zuidoosten van Bologna in Italië. Opgave voor het kamp gaat door middel van het overmaken van f25,- op giro 2050298 t.n.v. penningmeester VZZ-Veldwerkgroep, Barentszstraat 46, 5223 HM, 's Hertogenbosch.

Informatie over het kamp bij Kamiel Spoelstra: 0384-652233 of K.Spoelstra@biol.rug.nl

Vriendelijke groeten,
De Veldwerkgroep

Langverwachte Nederlandstalige editie van vleermuisdeterminatiegids uitgekomen

Door Anton van Meurs

Op 21 februari 2001 ontvingen de abonnees van Zoogmail het volgende bericht:

De Nederlandse vertaling van de Vleermuisgids van Schober en Grimberger is vorige week uitgekomen. Nogmaals de volledige titel: Gids van de Vleermuizen van Europa, Azoren en Canarische Eilanden, Uitgeverij Tirion Baarn, ISBN 90 5210 361 5. Vanaf volgende week wordt het boek uitgeleverd aan de boekhandel, zoals dat heet. Gisteren belde de uitgever, dat (...), de verkoopprijs is (...) f 49,50. Ik heb tot nu toe, ondanks de vele controles en nacontroles, één storende drukfout kunnen ontdekken en een paar weggelaten woorden, die overigens geen invloed hebben op de inhoud.

Peter

Nieuwsgierig geworden van berichten over dit boekwerk zijn heel veel mensen begin maart naar de boekwinkels gesnel om de nieuwe Gids te bekijken en zijn waarschijnlijk ook heel veel mensen tot aanschaf overgegaan. In ieder geval wordt overal in vleermuisland met dit boekje gezwaaid.

Ter vergelijking heb ik de Duitse editie uit 1987 naast de nieuwe vertaling gelegd en het eerste wat me opviel was de dikte. De Nederlandse uitgave telt circa 40 bladzijden meer dan de eerste Duitse druk, terwijl de prijs hetzelfde is (ik heb een kleine 10 jaar geleden voor de Duitse editie 50 gulden betaald).

De Nederlandse bewerking door Peter Lina telt meer foto's en afbeeldingen. Eveneens kent het boek een extra uitgebreid hoofdstuk Waarnemings- en onderzoeksmethoden ter vervanging van Beringung, en hoofdstuk over de bescherming van vleermuizen en informatie over de rode lijsten van vleermuizen in Nederland en België. Tevens is specifieke informatie over de vleermuizen in Nederland en België verwerkt.

Er worden meer soorten beschreven (zes) dan in de eerste - duitstalige - editie, waaronder de soorten van de Canarische eilanden, maar ook de nieuwste dwergvleermuis (de kleine dwergvleermuis) en de Nijlroutzet. Bovendien is een overzicht opgenomen van toevallige gasten zoals de Thebaanse spleetneusvleermuis en een af-

beelding van uitwerpselen van vleermuizen. Ik ben nu in het bezit van dit boekje en zal hem zeker in mijn jaszak meenemen in het veld. Ook in andere Europese landen, want er zijn overzichtelijke verspreidingskaartjes opgenomen per vleermuissoort.

Schober, W. & E. Grimmberger: Gids van de vleermuizen van Europa, Azoren en Canarische Eilanden, met specifieke informatie over de vleermuizen in Nederland en België

Vertaling en bewerking: P.H.C. Lina
Uitgever Tirion, Baarn, 2001
ISBN: 90-5210-361-5

Chyryptocrypto

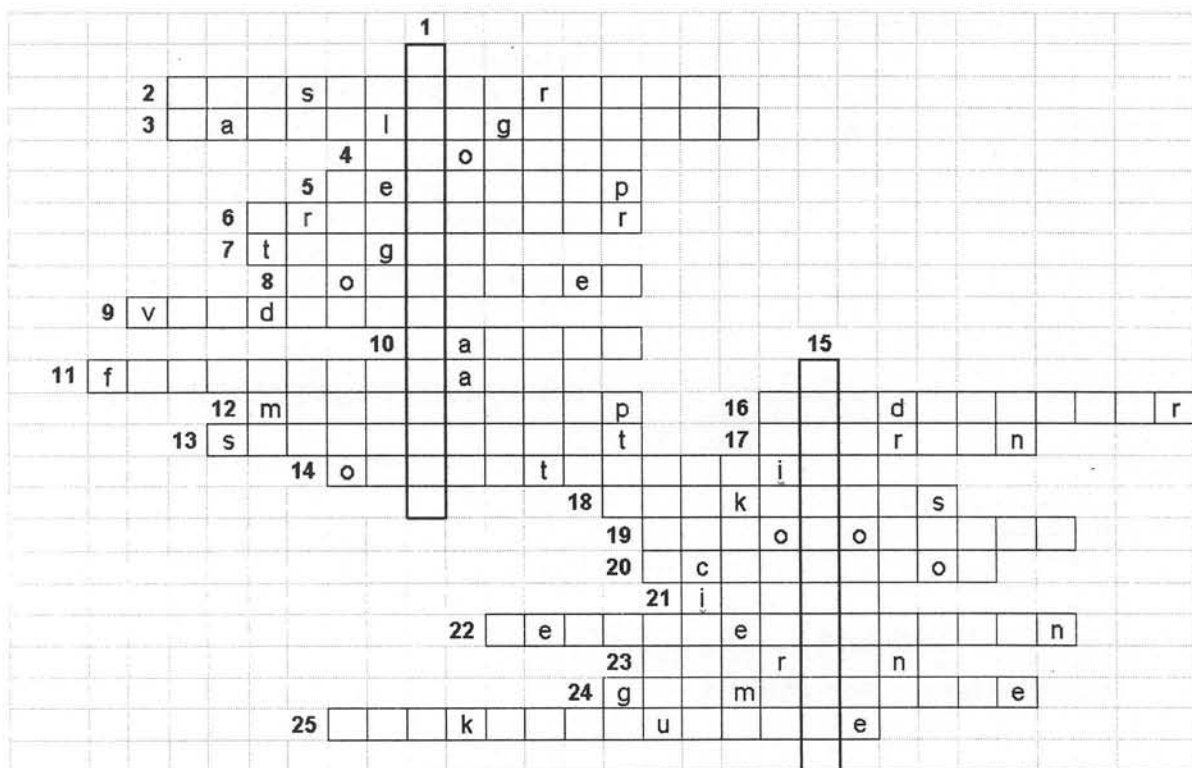
door Erik Korsten

Voor de doorzetter en doordenkers onder ons, deze keer een cryptogram waarvan alle oplossingen wel iets met vleermuizen te maken hebben. Veel succes ermee! De antwoorden kun je vinden in het volgende nummer

Omschrijvingen

1. Rangen en standen bij vleermuizen? (15)
2. Vleermuis van lichte zeden (14)
3. Gewoon "Chiroptera" (15)
4. Latijnse leeuw en engelse klokken (7)
5. Kom hier! Kom hier! (8)
6. Woonruimte op het marktplein? (10)

7. Oordopje? (6)
8. Hou het beeldscherm in de gaten! (9)
9. Wegwijzer voor natuurvorsers (8)
10. Vliegende hond in Indonesië (6)
11. Tja, anders wil Fransje taart... (12)
12. Remspoor (10)
13. Achterwerk van een houthakker? (11)
14. Dracula vervalsing? (14)
15. Zo te zien heeft deze vleermuis teveel in de zon gehangen (13)
16. Met zo'n slechte zoeker kun je toch geen vleermuizen opsporen? (11)
17. Vle(u)gels (7)
18. Voorjaarsactie bij de Volkswagendealer (9)
19. Kun je hier jezelf horen? (11)
20. Vleermuizen houden wel van een vuurgevecht. (9)
21. In de thee is deze vleermuis onherkenbaar (5)
22. Hier heb je er nooit genoeg van! (13)
23. Dat is nou typisch groepsgedrag... (7)
24. Deze "vogel" is een echte "Doe-het-zelver"! (11)
25. Gulden regelmaat (14)

Adressen

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming

Oude Kraan 8
6811 LJ Arnhem
Tel: 026-3705318 Fax:026-3704038
Bezoek ook onze website:
Http://www.vzz.nl

Zomertellingen: Mieuw van Diedenhoven
m.vandiedenhoven@vzz.nl

Wintertellingen: Vilmar Dijkstra
v.dijkstra@vzz.nl

MER-loket (vleermuizen): Ludy Verheggen
l.verheggen@vzz.nl

Zoogdiermonitoring
Antwoordnummer 2426
6800 VJ Arnhem
E-mail: zoogdier@vzz.nl

Vleermuiswerkgroep Nederland-VZZ

Voorzitter: Peter Lina 071-5314979
E. de Boer van Rijkstraat 13 2331 HH Leiden
Secretaris: Anne Jifke Haarsma Boerhavelaan 11 2343 EB
Leiden 071-5156783
vleermuiswerkgroepnederland@vzz.nl
Penningmeester: Floor van der Vliet 020-6828216 Spaarn-
dammerstraat 660, 1013 TJ Amsterdam
Overige bestuursleden: Rudy van der Kuil (070-3652811) en
Eric Jansen (030-2722644)

Provinciale Werkgroepen

Friesland: Marten Zijlstra 0511-462637
Lauwersmansstraat 22 9551 BB Burgum
martenzijlstra@hetnet.nl

Groningen: Rob Koelman 050-3128698
Alexanderstraat 2-A, 9724 JW Groningen

Overijssel: Roel Hoeve 0527-243001
D.v. Bourgondiestraat 57,
8325 GG Vollenhove
roelhoeve@hetnet.nl

Drenthe: vacant
interim: Rob van Es 052-2472731
Stofakkers 53, 7963 AM Ruinen
rvdes@hetnet.nl

Flevoland: Jeroen Reinhold
Archipel 35-44
8224 HK Lelystad
jeroen@mff.milieu.net

Noord-Holland: NOZOS
Kees Kapteyn
Wijkerstraatweg 125, 1951 Velzen-Noord
kkapteyn@wxs.nl
Waarnemingen: Dienst Ruimte & Groen, afd I&O t.a.v. Kees
Kapteyn,
Antwoordnr. 25, 2000VC Haarlem.

Zuid-Holland:ZWG-ZH
Kees Mostert 015-2145073
Palamedestraat 74, 2612 XS Delft
zoogdierwerkgroepzuidholland@zonnet.nl

Utrecht:Vleermuiswerkgroep Utrecht (VLEU)
Eric Jansen 030-2722644
Vermeulenstraat 164, 3572 WT Utrecht
ej@icco.nl
Monitoring: Zomer Bruijn 033-4622974
Nieuwstraat 23, 3811 JX Amersfoort

Gelderland: Vleermuiswerkgroep Gelderland (VLEGEL)
Secretaris: Hans Huitema 026-3700341
Wintertellingen: Gerhard Glas 026-4432879
Kolonietellingen: Nanne Nauta 024-3606089

Noord-Brabant: Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant (VWG-
NB)
Erik Korsten 013-5440376
Carré 130, 5017 JG Tilburg
Wintertellingen: Jeroen Nusselein, Jagersveld 43, 5103 HM
Dongen 0162-318313
Kolonietellingen: vacant / interim Erik Korsten
vleermuis.brabant@planet.nl

Vleermuisstichting Noord Brabant
Ad v.Poppel 013-4552030
Griegstraat 449, 5011 HL Tilburg

Limburg: Jan Kluskens 0495-634502
Kruisrijweg 6, 6034 RZ Nederweert
ja.kluskens@planet.nl

monitoring: Ludy Verheggen 043-3641166
Lijsterbeslaan 22, 6241 AN Bunde
l.verheggen@vzz.nl

mergelgroeven: Jos Cobben 043-3252776
Prins Bischofssingel 1-H, 6212 AA Maastricht

Zeeland: ZWG-Z
Nanning-Jan Honingh 0113-649428
Rozenstraat 11, 4434 Al Kwadendamme

Subscribing to the Newsletter from abroad: send the amount
of money required (HfL 15,-) cash in Dutch currency or a
signed eurocheque in Dutch currency to:

VLEN, Floor van der Vliet
Spaarndammerstraat 660
1013 TJ Amsterdam

COPY SLUITINGS DATUM : 30 juni

Teksten "plat" aanleveren, dus zonder opmaak, via
floppy of mail. Eventueel origineel met opmaak mee-
sturen in Word formaat. Foto's en tekeningen liefst
apart via de post toesturen.

Email: VLENNIEUWSBRIEF@VZZ.NL

